

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 3. Maddesine ilişkin Rehber

İşkence Yasağı

31 Ağustos 2023'te güncellenmiştir.

Rehber, Hukuk Müşavirliği tarafından hazırlanmıştır. Mahkeme açısından bağlayıcı değildir.

Bu rehberin tamamını veya bir kısmını basılı veya elektronik yayın şeklinde çevirmek ve/veya çoğaltmak isteyen yayıncılar veya kuruluşlar, yetkilendirme prosedürü hakkında bilgi için iletişim formunu tamamlamaya davet edilmektedir: [bir çeviriyi yeniden çoğaltmak veya yayınlamak için talepte bulunma](#)

Hâlihazırda yapılmakta olan İçtihat Rehberleri çevirilerini öğrenmek isterseniz, lütfen [devam eden çeviriler](#) listesine bakınız.

Bu Rehber aslen İngilizce dilinde hazırlanmıştır. Rehber düzenli olarak güncellenmektedir ve son güncelleme 31 Ağustos 2023 tarihinde yapılmıştır. Yazınsal düzenlemeye tabi olabilir.

Bu belge <https://ks.echr.coe.int> adresinden indirilebilmektedir. Yayın güncellemeleri için lütfen Mahkemenin Twitter hesabını takip ediniz <<https://twitter.com/echrpublication>>.

Bu çeviri Avrupa Konseyi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin onayı dâhilinde yayımlanmış olup çeviri sorumluluğu Av. Dilruba Begüm Kartepe ve Çağrı Tuğşat Kemaloğlu, LL. M.'na aittir.

© Avrupa Konseyi/Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, 2023

İçindekiler

Okuyucuya Notlar	5
I. Genel değerlendirmeler.....	6
A. 3. maddenin yorumlanması	6
B. 3. madde uyarınca devletin yükümlülükleri	6
C. 3. maddenin kapsamı	6
D. Yasaklı muamele veya ceza türleri.....	7
1. İşkence	7
2. İnsanlık dışı muamele veya ceza	9
3. Aşağılayıcı muamele veya ceza.....	9
E. Sözleşme'nin 2. ve 8. maddeleri arasındaki bağlantı.....	11
II. Devlet görevlilerince uygulanan veya olanak sağlanan işkence, insanlık dışı ya da aşağılayıcı muamele veya ceza yasağı	12
A. Ön açıklamalar	12
B. Delillerin değerlendirilmesi	12
1. İspat şartı.....	13
2. İspat yükü	13
C. Devlet görevlilerince güç kullanımı	13
1. Genel değerlendirmeler	13
2. Zapt etmek amacıyla belirli araçların kullanımı ve tedbirlerin alınması	14
D. Çıplak veya mahrem vücut araması	15
E. Askerî hizmet	15
F. Alıkoyma (gözaltı/ tutukluluk) şartları.....	16
G. Alıkoyma hâlinde tıbbî tedavi	16
H. Mağdur akrabalarının ızdırabı	17
1. Ön açıklamalar	17
2. Kayıp kişilerin akrabaları.....	17
3. Doğrulanmış ölümler.....	18
4. Cesetlere muamele.....	18
5. Diğer.....	19
I. Mahkûmiyet ve cezalandırma.....	19
1. Ceza sorumluluğu yaşı	19
2. Aşırı orantısız cezalar	19
3. Ölüm cezası.....	20
4. Müebbet hapis	20
J. Geri gönderme ve sınır dışı etme	22
K. Zorla tıbbî müdahale	22
a. Genel ilkeler	22
b. Zorla besleme	22
c. Zorla psikolojik tedavi	23
d. Rıza dışı kısırlaştırma ve zorla kürtaj.....	23
e. Bir kişinin vücudundan uyuşturucu ve diğer delillerin alınması	24

III. Devlet dışı aktörler tarafından uygulanan işkence, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele veya cezadan korunma	25
A. Devletin pozitif yükümlülüklerinin kapsamı	25
B. Devletin pozitif yükümlülüklerinin niteliği.....	26
1. Gerekli yasal ve düzenleyici mevzuat oluşturma sorumluluğu.....	26
2. Önleyici operasyonel tedbirler alma sorumluluğu.....	26
C. Bazı örnekli açıklamalar	27
IV. İşkence, insanlık dışı ya da aşağılayıcı muamele veya ceza iddialarını soruşturma yükümlülüğü	28
A. Usulî yükümlülüklerin kapsamı	28
B. Soruşturmanın amacı.....	28
C. İncelemenin niteliği ve kapsamı.....	29
D. Soruşturmanın standartları	29
1. Ön açıklamalar	29
2. Bağımsızlık.....	30
3. Yeterlilik.....	31
4. İvedilikle harekete geçme ve makul süre	32
5. Kamuoyu denetimi ve mağdurun (yargılamaya) katılması.....	33
E. (Cezai) Soruşturma, yaptırım ve tazmin ile ilgili sorunlar	34
F. Nefret suçlarının soruşturulması.....	35
G. Sınır ötesi bağlamlarda usulî yükümlülükler	36
H. Usulî yükümlülüklerin yeniden doğması	36
Atıf yapılan davaların listesi.....	37

Okuyucuya Notlar

Bu Rehber hukuk uygulayıcılarını, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (bundan sonra "Mahkeme", "Avrupa Mahkemesi" veya "Strazburg Mahkemesi") tarafından, Strazburg Mahkemesinin temel hükümleri ve verdiği kararlar hakkında bilgilendirmek için yayımlanan "İçtihat Rehberleri" serisinin bir parçasıdır. İşbu Rehber, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (bundan sonra "Sözleşme" veya "Avrupa Sözleşmesi") 3. maddesine ilişkin içtihatları analiz etmekte ve özetlemektedir. Okuyucular bu Rehber'de, bu alandaki temel ilkeleri ve ilgili emsal kararları bulacaktır.

Atıf yapılan içtihatlar yol gösterici, önemli ve/veya en güncel hüküm ve kararlar arasından seçilmiştir.*

Mahkemenin hüküm ve kararları, sadece Mahkemenin önüne getirilen davaların karara bağlanmasını değil, daha genel olarak, Sözleşme'nin getirdiği ilkeleri aydınlatmaya, korumaya ve geliştirmeye hizmet etmeyi yine bu suretle devletlerin, akit taraflar olarak üstlendikleri yükümlülüklerine uymalarına katkıda bulunmayı amaçlamaktadır (*İrlanda v. Birleşik Krallık*, 1978, § 154 ve *Jeronovičs v. Letonya* [BD], 2016, § 109).

Nitekim Sözleşme ile getirilen sistemin amacı, umumî menfaate uygun biçimde kamu düzenine ilişkin konuları belirlemek suretiyle insan haklarının korunmasına ilişkin standartları yükseltmek ve Sözleşmeciler devletler topluluğunda insan hakları içtihadını geliştirmektir (*Konstantin Markin v. Rusya* [BD], 2012, § 89). Gerçekten de Mahkeme, Sözleşme'nin insan hakları alanındaki rolünü "Avrupa kamu düzeninin anayasal bir aracı" olarak vurgulamıştır (*Bosphorus Hava Yolları Turizm ve Ticaret Anonim Şirketi v. İrlanda* [BD], 2005, § 156, daha güncel olarak, *N.D. ve N.T. v. İspanya* [BD], 2020, § 110).

Sözleşme'ye Ek 15 No.lu Protokol, yakın zamanda Sözleşme'nin Giriş bölümüne ikincilik ilkesini eklemiştir. Bu ilke, insan haklarının korunması konusunda "Taraflar Devletler ve Mahkemeye ortak bir sorumluluk yüklemektedir" ve ulusal makamlar ve mahkemeler, ulusal mevzuatı Sözleşme ve Protokollerinde tanımlanan hak ve özgürlüklerin tam olarak hayata geçirilmesini temin edecek şekilde yorumlamalı ve uygulamalıdır (*Grzeđa v. Polonya* [BD], § 324).

İşbu Rehber, Sözleşme ve eki Protokollerin atıf yapılan her maddesi için anahtar kelimelere referanslar içerir. Her bir davada ele alınan hukuki meseleler, (çoğu kez) doğrudan Sözleşme ve Protokollerin metinlerinden alınan kavram dizininin seçilen *Anahtar Kelimeler Listesi*'nde özetlenmiştir.

Mahkemenin içtihat *veri tabanı HUDOC*, aramaların anahtar kelime ile yapılmasına olanak sağlamaktadır. Bu anahtar kelimelerle arama yapılması, benzer hukuki içeriğe sahip bir grup belgenin bulunmasını sağlamaktadır (Mahkemenin her davadaki gerekçe ve kararları anahtar kelimelerle özetlenmiştir). Münferit davalar için anahtar kelimeler, HUDOC'taki Dava Ayrıntıları etiketine tıklanarak bulunabilir. HUDOC veri tabanı ve anahtar kelimeler hakkında daha fazla bilgi için lütfen *HUDOC kullanım kılavuzuna* bakınız.

---

* Rehberin elektronik sürümünde alıntılanan davalara ilişkin bağlantılar, Mahkeme tarafından verilen hüküm veya karar ile Avrupa İnsan Hakları Komisyonunun (bundan sonra "Komisyon") kararları veya raporlarının İngilizce veya Fransızca (Mahkemenin iki resmî dili) metnine aittir. Aksi belirtilmedikçe tüm referanslar bir Mahkeme Dairesi tarafından esas hakkında verilmiş olan bir karara yapılmıştır. "(k.k.)" kısaltması, atfın Mahkemenin bir kararına ait olduğunu, "[BD]" kısaltması ise davanın Büyük Daire tarafından ele alındığını belirtir. Bu güncelleme yayımlandığında henüz kesinleşmemiş olan daire kararları yıldız (*) işaretiyle gösterilmiştir.

I. Genel değerlendirmeler

A. 3. maddenin yorumlanması

1. Mahkemenin 3. maddenin yorumuna ilişkin yaklaşımı, gerçek kişilerin korunmasına yönelik bir araç olarak Sözleşme'nin konusu ve amacının, Sözleşme hükümlerinin, (Sözleşme tarafından sağlanan) güvenceleri uygulanabilir ve etkili kılacak şekilde yorumlanmasını ve uygulanmasını gerektirdiği gerçeği tarafından yönlendirilmelidir. Güvence altına alınan hak ve özgürlüklerin herhangi bir yorumu, demokratik bir toplumun fikirleri ve değerlerini korumak ve geliştirmek için tasarlanmış bir araç olan Sözleşme'nin genel ruhuyla uyumlu olmalıdır (*Soering v. Birleşik Krallık*, 1989, § 87).

2. Sözleşme'nin 3. maddesi demokratik toplumların en temel değerlerinden birini içermektedir. Gerçekten de işkence ve insanlık dışı ya da aşağılayıcı muamele veya cezanın yasaklanması, insan onuruna saygıyla yakından bağlantılı bir medeniyet değeridir (*Bouyid v. Belçika* [BD], 2015, § 81). Söz konusu yasak mutlak; ulusun varlığını tehdit eden bir olağanüstü hâl durumunda veya terörizm ve organize suçla mücadele veya göçmenlerin ve sığınmacıların akını gibi en zor koşullarda dahi, ilgili kişinin eyleminden (*A. ve Diğerleri v. Birleşik Krallık* [BD], 2009, § 126; *Mocanu ve Diğerleri v. Romanya* [BD], 2014, § 315; *El-Masri v. Eski Yugoslav Makedonya Cumhuriyeti* [BD], 2012, § 195 ve *Z.A. ve Diğerleri v. Rusya* [BD], 2009, §§ 187-188) veya işlendiği iddia edilen suçun niteliğinden (*Ramirez Sanchez v. Fransa* [BD], 2006, § 116 ve *Gäfgen v. Almanya* [BD], 2010, § 87) bağımsız olarak, 15 § 2 maddesi uyarınca herhangi bir istisnaya izin verilmemektedir.

B. 3. madde uyarınca devletin yükümlülükleri

3. Madde genel itibarıyla, (madde hükmüyle) yasaklanan muamele biçiminin, devlet görevlilerinin veya kamu makamlarının kasten icra ettikleri fiillerden kaynaklandığı durumlarda uygulanmıştır. Bu hüküm genel anlamda, devletlere kendi yetki alanlarındaki kişilere ağır zarar vermekten kaçınma hususunda öncelikli olarak bir negatif yükümlülük yüklenmesi olarak açıklanabilir (*Hristozov ve Diğerleri v. Bulgaristan*, 2012, § 111).

4. Bununla birlikte Mahkeme ayrıca, Sözleşme'nin 3. maddesi uyarınca devletlerin ilk olarak korumaya dair yasal ve düzenleyici bir mevzuat oluşturma; ikinci olarak, belirli ve sınırları iyi çizilmiş koşullarda, belirli kişileri bu hükme aykırı muamele tehlikesine karşı korumak için operasyonel önlemler alma; üçüncü olarak ise bu tür bir muameleye tabi tutulduğuna dair çekişmeli iddialar hakkında etkili bir soruşturma yürütme yükümlülüklerinden oluşan pozitif yükümlülüklerinin bulunduğunu mütalaa etmiştir. Genel anlamda, bu pozitif yükümlülüklerin ilk ikisi "maddi" olarak sınıflandırılırken, üçüncüsü devletin usulî yükümlülüğüne karşılık gelmektedir (*X ve Diğerleri v. Bulgaristan* [BD], 2021, § 178).

C. 3. maddenin kapsamı

5. Sözleşme'nin 3. maddesi kapsamındaki yasak, tüm kötü muamele vakalarına ilişkin değildir (*Savran v. Danimarka*, [BD], 2021, § 122). Mahkemenin yerleşik içtihadına göre, kötü muamelenin 3. madde kapsamına girmesi için genel olarak asgari bir ağırlık düzeyine ulaşması gerekir. Bu düzeyin değerlendirilmesi görecelidir ve kötü muamelenin süresi, fiziksel veya psikolojik etkileri ve bazı durumlarda mağdurun cinsiyeti, yaşı ve sağlık durumu gibi davanın tüm koşullarına bağlıdır (*Muršić v. Hırvatistan* [BD], 2016, § 97).

6. Bahsi geçen ağırlık düzeyine ulaşıp ulaşılmadığını belirlemek için, başka kıstaslar da dikkate alınabilir; özellikle: (a) kötü muamelenin uygulanma amacı ve arkasındaki niyet veya motivasyon; mağduru aşağılama veya küçük düşürme niyetinin olmaması, Sözleşme'nin 3. maddesinin ihlal edildiğine dair bir bulguyu kesin olarak ortadan kaldıramaz; (b) artan gerginlik

ve duygu durumu gibi kötü muamelenin uygulandığı bağlam; ve (c) mağdurun savunmasız bir durumda olup olmadığı (*Khlaifia ve Diğerleri v. İtalya* [BD], 2016, § 160).

7. Mahkeme bir kişinin, özellikle devlet görevlisi olmayan bireyler tarafından asgari ağırlık düzeyine ulaşan kötü muameleye maruz bırakılıp bırakılmadığının tespitini yaparken, her biri önemli ağırlığa sahip olabilecek bir dizi etkeni dikkate alır. (Dikkate alınan) tüm bu etkenler, mağdurun "maruz kaldığı" muamelenin kasıtlı bir eylemin sonucu olduğu varsayımına dayanmaktadır. Bu nedenle, bir bireyin yalnızca tesadüfen veya taksirli hareket sonucu meydana gelen bir kaza neticesinde maruz kaldığı bedensel yaralanmalar ile fiziksel ve psikolojik ızdırıp, 3. madde anlamında o kişinin "mağdur edildiği" "muamelenin" sonucu olarak değerlendirilemeyecektir (*Nicolae Virgiliu Tănase v. Romanya* [BD], 2019, §§ 121 ve 123).

8. Bununla birlikte, bir bireyin özgürlüğünden alıkonulduğu veya daha genel olarak, kolluk kuvvetleriyle karşı karşıya kaldığı hâllerde kolluk görevlilerinin bir bireye karşı insan onurunu zedelediği düşünülen her davranışı böylelikle Sözleşme'nin 3. maddesinin ihlalidir (*Bouyid v. Belçika* [BD], 2015, §§ 100-101).

D. Yasaklı muamele veya ceza türleri

1. İşkence

9. İşkence yasağı uluslararası hukukta *jus cogens* veya emredici bir norm statüsü kazanmıştır (*Zamanaşımı sürelerinin, esas olarak işkence teşkil eden bir suçun soruşturulmasına, (bu suçtan) mahkûmiyete ve (bu suçun) cezasına uygulanmasına ilişkin danışma görüşü* [BD], § 59, 2022). Mahkeme, belirli bir kötü muamele biçiminin işkence olarak nitelendirilip nitelendirilmeyeceğinin tespitinde, 3. maddede yer verilen bu kavram (işkence) ile insanlık dışı ya da aşağılayıcı muamele arasındaki ayrımı dikkate almaktadır. Böyle bir ayrım yoluyla Sözleşme'nin, çok ciddi ve acımasız ızdıraba neden olan kasıtlı insanlık dışı muameleye özel bir önem atfetmesi amaçlanmıştır; aynı ayrım İşkenceye ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı veya Onur Kırıcı Muamele veya Cezaya Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesinin ("UNCAT") 1. maddesinde de yapılmıştır (*İrlanda v. Birleşik Krallık*, 1978, § 167, *Selmouni v. Fransa* [BD], 1999, § 96 ve *İlaşcu ve Diğerleri v. Moldova ve Rusya* [BD], 2004, § 426).

10. (Kötü) muamelenin ağırlığına ek olarak, işkenceyi, diğer hususların yanı sıra bilgi veya itiraf elde etmek, ceza ya da gözdağı vermek amacıyla kasıtlı olarak şiddetli acı veya ızdırıp vermek olarak tanımlayan UNCAT içerisinde kabul edildiği üzere, (işkencede) bir amaç unsuru da bulunmaktadır (*Selmouni v. Fransa* [BD], 1999, § 97; *Salman v. Türkiye* [BD], 2000, § 114; *Al Nashiri v. Polonya*, 2014, § 508 ve *Petrosyan v. Azerbaycan*, 2021, § 68).

11. Sözleşme'nin, günümüz koşulları ışığında yorumlanması gereken yaşayan bir belge olduğu hususu dikkate alındığında, geçmişte "işkence" yerine "insanlık dışı ve aşağılayıcı muamele" olarak sınıflandırılan fiiller gelecekte farklı şekilde sınıflandırılabilir. Mahkeme, insan hakları ve temel özgürlüklerin korunması alanında giderek daha yüksek standartlara ihtiyaç duyulmasının, buna uygun ve kaçınılmaz olarak demokratik toplumların temel değerlerine yönelik ihlaller değerlendirilirken daha katı olunmasını gerektirdiği görüşündedir (*Selmouni v. Fransa* [BD], 1999, § 101).

12. Bu bağlamda Mahkeme, işkence yasağının uluslararası hukukta *jus cogens* veya emredici bir norm statüsü kazandığını vurgulamıştır.

13. Örneğin aşağıdaki hâllerde muamelenin "işkence" anlamına geldiği tespit edilmiştir:

- başvuruçunun devlet görevlileri tarafından, polis gözetimindeyken itiraf almak için çirliçiplak soyulması, kolları arkasından bağlıyken kollarından asılması ("Filistin askısı") (*Aksoy v. Türkiye*, 1996, § 64);

- başvurucunun gözaltındayken tecavüze uğraması ve bir dizi başka fiziksel ve manevi kötü muameleye maruz bırakılması (*Aydın v. Türkiye*, 1997, §§ 83-87, keza başvurucunun sorgulama sırasında defalarca tecavüze uğramasının yanı sıra bir dizi fiziksel şiddete maruz kaldığı dava için bkz. *Maslova ve Nalbandov v. Rusya*, 2008, § 108; yasa dışı bir göçmenin, ona nezaret etmekle sorumlu bir sahil güvenlik görevlisi tarafından tecavüze uğradığı dava için bkz. *Zontul v. Yunanistan*, 2012, § 92);
- gözaltında tutuldukları sırada itiraf almak amacıyla başvurucuların birkaç gün boyunca uykusuz bırakılması, “Filistin askısı” ve “falakaya” maruz bırakılması, üzerlerine su sıkılması ve dövülmeleri (*Batı ve Diğerleri v. Türkiye*, 2004, § 110 ve §§ 122-124);
- açlık grevinde olan tutuklu başvurucunun, tıbbî zorunluluk olmamasına rağmen kelepçe, ağız genişletici ve yemek kanalına sokulan özel kauçuk bir tüp marifetiyle zorla beslenmesi ve direniş göstermesi hâlinde kendisine karşı şiddet uygulanması (*Neumerzhitsky v. Ukrayna*, 2005, § 98);
- bilgi edinme veya cezalandırma ya da korkutma saikiyle “örtülü iade” kapsamında başvurucunun; kelepçeleme, çuval geçirme, zorla soyundurma, yerde tutulurken tıbbî bir gereklilik olmamasına rağmen zorla fitil vermeyi içeren bütünlük ve önceden tasarlanmış birtakım muameleye maruz bırakılması (*El-Masri v. Eski Yugoslav Makedonya Cumhuriyeti* [BD], 2012, § 205);
- başvurucuların akrabalarının, polis memurları tarafından ölümle sonuçlanacak biçimde ciddi şekilde darp edilmesi (*Satybalova ve Diğerleri v. Rusya*, 2020, § 76; Bay Verbytskyy'in polis tarafından tutulan devlet görevlisi olmayan kişiler tarafından Maidan Protestoları kapsamında darp edilerek öldürüldüğü dava için ayrıca bkz. *Lutsenko ve Verbytskyy v. Ukrayna*, 2021, §§ 79-80).

14. Mahkeme, bir tutuklunun bir kamu görevlisi tarafından tecavüze uğraması gibi belirli bir davranış türünün, failin mağdurun savunmasızlığını ve zayıf direncini istismar edebilme kolaylığı dikkate alındığında, özellikle ağır ve menfur bir kötü muamele biçimi olarak değerlendirilmesi gerektiğine karar vermiştir. Dahası, tecavüz mağdurlar üzerinde zamanla diğer fiziksel ve psikolojik şiddet biçimlerinden farklı olarak, çabuk iyileşmeyen derin psikolojik izler bırakır. Mağdur ayrıca zorla penetrasyonun akut fiziksel acısını yaşar ve bu da kendisini hem fiziksel hem de duygusal olarak rencide edilmiş ve saldırıya uğramış hissetmesine neden olur (*Maslova ve Nalbandov v. Rusya*, 2008, § 105).

15. Mahkeme, işkencenin doğası gereği hem fiziksel acıyı hem de psikolojik ızdırabı kapsadığından, işkence tehdidinin de işkence anlamına gelebileceğini göz ardı etmemiştir. Özellikle fiziksel işkence korkusunun kendisi, belirli koşullarda psikolojik işkence teşkil edebilir. Bununla birlikte Mahkeme, belirli bir fiziksel işkence tehdidinin, psikolojik işkence veya insanlık dışı ya da aşağılayıcı muamele teşkil edip etmediğinin sınıflandırılmasının, özellikle uygulanan baskının ağırlığı ve sebep olunan psikolojik ızdırabın yoğunluğu dâhil olmak üzere somut olayın tüm koşullarına bağlı olduğunu vurgulamıştır (*Gäfen v. Almanya* [BD], 2010, § 108).

16. *Tunikova ve Diğerleri v. Rusya*, 2021, davasında başvurucular, Mahkemeden devlet dışı aktörler tarafından gerçekleştirilen kötü muamelenin de “işkence” teşkil ettiğine karar vermesini talep etmişlerdir. Mahkeme, böyle bir ek nitelendirmenin başvurucular için önemli olabileceğini ve halkın aile içi şiddet algısını etkileyebileceğini kabul etmekle birlikte, başvurucuların maruz bırakıldığı muamelenin gerekli ağırlık eşiğine ulaştığı ve böylece Sözleşme'nin 3. maddesi kapsamına girdiği somut olayda böyle bir nitelemenin gerekli olmadığını mütalaa etmiştir (§ 77).

2. İnsanlık dışı muamele veya ceza

17. İşkence, insanlık dışı muamele veya ceza ile aşağılayıcı muamele veya ceza arasındaki ayrım, esas olarak verilen ızdırabın yoğunluğundaki farklılıktan kaynaklanmaktadır (*İrlanda v. Birleşik Krallık*, 1978, § 167). Mahkeme, bir muamele veya cezayı, diğer hususların yanı sıra, önceden tasarlanmış olması, saatlerce aralıksız olarak uygulanması ve fiilen fiziksel yaralanmaya ya da yoğun fiziksel veya psikolojik ızdıraba neden olduğu için “insanlık dışı” olarak değerlendirmiştir (*Labita v. İtalya* [BD], 2000, § 120 ve *Kudla v. Polonya* [BD], 2000, § 92).

18. Örneğin, aşağıdaki hâllerde muamelenin veya cezanın “insanlık dışı” olduğu kabul edilmiştir:

- başvuruçunun polis gözetimindeyken işkence ile tehdit edilmesi (*Gäfgen v. Almanya* [BD], 2010, §§ 91 ve 101-108; keza başvuruçunun yabancı makamlar tarafından idam edileceği korkusuna maruz bırakıldığı dava için bkz. *Al-Saadoon ve Mufdhi v. Birleşik Krallık*, 2010, §§ 137 ve 144; öncesinde kötü muamelede bulunan başvuruçunun işkenceye uğrama ihtimaliyle tam tecrit altında sert gözaltı koşullarına maruz bırakıldığı dava için bkz. *Al Nashiri v. Romanya*, 2018, § 675);
- başvuruçuların evleri ve mülklerinin güvenlik güçlerince kasten tahrip edilerek geçim kaynaklarından mahrum bırakılmaları ve köylerini terk etmeye zorlanmaları (*Selçuk ve Asker v. Türkiye*, 1998, § 77; *Hasan İhan v. Türkiye*, 2004, § 108);
- başvuruçunun, akrabasının kaybolması nedeniyle uzun bir süre boyunca belirsizlik ve endişe yaşaması (*Orhan v. Türkiye*, 2002, § 360; keza başvuruçunun bazı akraba ve komşularının yargısız infaz edilmesine ve yetkililerin bu olaylardan sonra yetersiz ve etkisiz müdahalesine şahit olduğu dava için bkz. *Musayev ve Diğerleri v. Rusya*, 2007, § 169);
- Sağlık sorunları olan ve zorunlu askerliğe alınmış başvuruçunun, ceza olarak aşırı derecede fiziksel egzersize tabi tutulması (*Chember v. Rusya*, 2008, § 57).
- Başvuruçunun, müebbet hapis cezasını çok uzun bir süre boyunca kötü koşullarda ve oldukça kısıtlayıcı bir rejim altında çekmesi (*Simeonovi v. Bulgaristan* [BD], 2017, § 90).

3. Aşağılayıcı muamele veya ceza

19. Bir kimseyi küçük düşüren veya rencide eden, ona saygı duymayan veya onun insanlık onurunu zedeleyen veya bireyin ahlaki ve fiziksel direncini kırabilecek korku, elem veya aşağılık duyguları uyandıran muamele “aşağılayıcı” olarak kabul edilir. Mağdurun başkalarının gözünde olmasa dahi kendi gözünde küçük düşmüş olması yeterli olabilmektedir. Dahası, muamelenin amacının mağduru aşağılamak mı yoksa küçük düşürmek mi olduğu sorusu dikkate alınması gereken bir etken olsa da böyle bir amacın güdülmemesi, 3. maddenin ihlal edildiği yönündeki bir tespiti kesin olarak ortadan kaldıramaz (*Gäfgen v. Almanya* [BD], 2010, § 89; *İlaşcu ve Diğerleri v. Moldova ve Rusya* [BD], 2004, § 425; *M.S.S. v. Belçika ve Yunanistan* [BD], 2011, § 220).

20. Bir cezanın “aşağılayıcı” ve 3. maddeye aykırı olması için aşağılama veya rencide etmenin belirli bir seviyeye ulaşması gerekir. Değerlendirme, doğası gereği görecelidir: Davanın tüm koşullarına ve özellikle cezanın niteliği ile bağlamına ve bu cezanın infaz şekli ile infazın yerine getirilme biçimine bağlıdır (*Tyrer v. Birleşik Krallık*, 1978, § 30). Bir ceza, salt suçla mücadele bağlamında etkili bir caydırıcılığı haiz olduğuna veya suçla mücadeleye yardımcı olduğuna inanılması veya gerçekten öyle olması nedeniyle “aşağılayıcı” niteliğini kaybetmez ve 3. maddeye aykırı olan bu tür cezalara başvurulmasına, caydırıcı etkisi ne olursa olsun asla izin verilmemelidir (*Tyrer v. Birleşik Krallık*, 1978, § 31).

21. Bu doğrultuda Mahkeme, Sözleşme'nin 3. maddesi anlamında “aşağılayıcı” muamele veya ceza kavramları ile “(insan) onuruna” saygı arasında bilhassa güçlü bir bağlantı olduğunu vurgulamıştır (*Bouyid v. Belçika* [BD], 2015, § 90).

22. Örneğin, aşağıdaki hâllerde muamelenin veya cezanın “aşağılayıcı” olduğu kabul edilmiştir:

- İleri seviyede engelli bir kişinin, tehlike arz edecek şekilde üşüdüğü, yatağının çok sert veya uzakta bulunması nedeniyle vücudunda yara oluşmasının riske edildiği ve ciddi bir zorluk yaşamadan tuvalete gidemediği veya temizlenemediği uygunsuz koşullarda gözaltına alınması (*Price v. Birleşik Krallık*, 2001, § 30; keza belden aşağısı felçli başvuruçunun, kendi başına hücrelerinden çıkamadığı veya cezaevinde hareket edemediği dava için bkz. *Vincent v. Fransa*, 2006, §§ 101-103);
- başvuruçuların saçlarının cezaevi yönetimince herhangi bir meşru gerekçe ya da hukuki dayanak olmaksızın zorla tıraş edilmesi (*Yankov v. Bulgaristan*, 2003, §§ 120-121; keza başvuruçunun tutuklanmasından sonra 5 ay boyunca gözlüklerine herhangi bir meşru gerekçe veya hukuki dayanak olmaksızın elkonulduğu dava için bkz. *Slyusarev v. Rusya*, 2010, § 44);
- yetkili makamların adlî yerleştirme kararını yerine getirmemesi üzerine refakatsiz yabancı bir küçüğün, gecekondu mahallesinde tehlikeli koşullarda yaşamak zorunda kalması (*Khan v. Fransa*, 2019, §§ 94 -95);
- başvuruçunun evi aranırken kesinlikle gerekli olmamasına rağmen güç kullanılması (*Ilievi ve Ganchevi v. Bulgaristan*, 2021, §§ 56-57);
- başvuruçuyu aleyhine bedensel adlî cezaya hükmedilmesi (*Tyrer v. Birleşik Krallık*, 1978, § 35).
- yetkili makamlarca ebeveyninin polis tarafından tutuklanmasına şahit olan on iki yaşındaki çocuğa, bir yetişkin tarafından bakılmasının ve ebeveynleri polis gözetiminde tutulduğu esnada kendisine durum hakkında bilgi verilmesinin sağlanmaması (*Ioan Pop ve Diğerleri v. Romanya*, 2016, § 65).
- başvuruçunun uzunca bir süre cezaevinde aşırı derecede kalabalık ve sağlıksız bir ortamda gözaltında tutulması (*Kalashnikov v. Rusya*, 2002, § 102);
- başvuruçunun üzerinde, küçük düşürücü sözler sarf edilmesi gibi uygunsuz davranışlarla çıplak arama yapılması (*Iwańczuk v. Polonya*, 2001, § 59; keza (erkek) başvuruçunun tamamen çıplak olacak şekilde kadın bir gardiyan önünde soyularak diğer gardiyanlar tarafından cinsel organlarının muayene edildiği ve kendisine eldivensiz yemek servis edildiği dava için bkz. *Valašinas v. Litvanya*, 2001, § 117);
- bir sığınmacının askıda olan idari tedbir üzerine polis tesislerinde üç ay boyunca yeterli yemek ve dinlenme imkânı sunulmadan tutulması (*Tabesh v. Yunanistan*, 2009, §§ 38-44, keza sığınma talepleri derdest olan başvuruçuların, uzun süre kalmaya elverişli olmayan, yetersiz koşullarda havaalanının transit bölgesinde tutuldukları dava için bkz. *Z.A. ve Diğerleri v. Rusya* [BD], 2019, § 195; sığınmacıların, mevzuat gereği taraflarına sağlanan yardıma erişimlerini engelleyen idari gecikmeler nedeniyle birkaç ay boyunca yardıma muhtaç ve zor durumda yaşadıkları dava için bkz. *N.H. ve Diğerleri v. Fransa*, 2020, § 184);
- yirmi yedi LGBTI aktivistinin, bir grup karşı gösterici tarafından şiddetli sözlü tacize ve rastgele fiziksel saldırılara maruz kalması ve vaat edilen polis korumasının zamanında veya yeterince sağlanmaması (*Women's Initiatives Supporting Group ve Diğerleri v. Gürcistan*, 2021 § 60; keza televizyonda yayınlanan bir röportajın ardından – LGBTI topluluğunun oldukça tanınmış bir üyesi olan – başvuruçunun, kulübüne yönelik bir kundaklama saldırısı da dâhil olmak üzere sürekli ve agresif bir homofobik lincin hedefi

olduğu, ölüm tehditleri aldığı, fiziksel zorbalığa ve nefret söylemine maruz kaldığı dava için ayrıca bkz. *Oganezova v. Ermenistan*, 2022, § 97);

- sağlık çalışanlarının genetik testleri yapmayı geciktirmeleri sonucu, hamile olan başvuruçunun, fetüsünün sağlıklı olup olmadığına dair altı hafta boyunca elim bir belirsizliğe katlanmak zorunda kalması ve testler sonuçlandığında hamileliğini sürdürmek veya yasal kürtaja başvurmak konusunda bilinçli bir karar vermesi için artık geç kalmış olması (*R.R. v. Polonya*, 2011, § 159).
- Başvuruçunun zorla sınır dışı edilme kapsamında yaklaşık 20 saat süren bir otobüs yolculuğunda elleri kelepçeli olması (*Akkad v. Türkiye*, 2022, § 115).
- Mahkûmlar, gayriresmî bir mahkûm hiyerarşisindeki aşağı statüleri ("dışlananlar") nedeniyle diğer mahkûmlar tarafından tecrit edilmiş, aşağılanmış ve istismara uğramıştır. Şiddet tehdidiyle uygulanan dışlama, angarya işlerde çalıştırma ve temel ihtiyaçlardan mahrum bırakma yıllarca sürmüştür (*S.P. ve Diğerleri v. Rusya*, 2023, §§ 92-96).

E. Sözleşme'nin 2. ve 8. maddeleri arasındaki bağlantı

23. Başvuruçunun şikâyet etmiş olduğu muamelenin, Sözleşme'nin iki veya daha fazla maddesi kapsamına girebildiği bazı durumlar bulunmaktadır. Bu gibi davalarda, (somut olayın) koşullar(ın)bağlı olarak Mahkeme, şikâyeti her bir hüküm kapsamında ayrı ayrı (örneğin bkz. *Mubilanzila Mayeka ve Kaniki Mitunga v. Belçika*, 2006; ve *D.P. ve J.C. v. Birleşik Krallık*, 2002) veya bağlantılı olarak (örneğin bkz. *M.C. v. Bulgaristan*, 2003) inceleyebilmektedir. Ayrıca Mahkeme, Sözleşme'nin 2. veya 3. maddelerinin ihlal edildiğini tespit etmişse aynı şikâyeti 8. madde kapsamında incelemeyi gereksiz addedebilir (örneğin bkz. *Öneryıldız v. Türkiye* [BD], 2004; ve *Z ve Diğerleri v. Birleşik Krallık* [BD], 2001).

24. Kural olarak, bir kişi devlet görevlileri tarafından saldırıya veya kötü muameleye maruz kaldığında, bu görevlilere ilişkin şikâyetler Sözleşme'nin 3. maddesi kapsamında incelenecektir (*Makaratzis v. Yunanistan* [BD], 2004, § 51; *İlhan v. Türkiye* [BD], 2000, § 76). Bununla birlikte, istisnai durumlarda, uygulanan şiddetin derecesi ve türü ile yaralanmaların niteliği gibi hususlara bağlı olarak devlet görevlilerinin ölümle sonuçlanmayan güç kullanımı, başvuruçunun hayatta kalsa dahi, devlet görevlilerinin davranışları, bu davranışın doğası gereği, başvuruçunun hayatını ciddi biçimde riske atarsa, Sözleşme'nin 2. maddesinin ihlaline yol açabilmektedir (*Makaratzis v. Yunanistan* [BD], 2004, § 55; *Soare ve Diğerleri v. Romanya*, 2011, §§ 108-109; ve *Trévalec v. Belçika*, 2011, §§ 55-61).

25. Mahkeme, devlet dışı aktörler tarafından potansiyel olarak ölümcül bir saldırıdan kurtulan başvuruçulara ilişkin davalarda, devlet görevlileri tarafından güç kullanımına ilişkin davalarda benimsenen yaklaşıma benzer bir yaklaşım benimsemiştir (*Yotova v. Bulgaristan*, 2012, § 69).

26. Dahası, bir muamelenin 3. maddede yasaklanan muamele eşliğine ulaşmaması hâlinde bu muamele, diğer hususların yanı sıra, özel hayata saygı hakkının görünüm biçimleri olan bedensel ve manevi bütünlüğü koruyan 8. maddeye aykırılık teşkil edebilir (*Wainwright v. Birleşik Krallık*, 2006, § 43).

27. Örneğin Mahkeme, 3. madde uyarınca aranan asgari ağırlık düzeyine ulaşmayan muamelelerin, aşağıdaki hâllerde 8. maddeyi ihlal ettiğine hükmetmiştir:

- Askerî personelin cinsel yönelimleri dolayısıyla soruşturulması ve görevlerinden ihraç edilmeleri (*Smith ve Grady v. Birleşik Krallık*, 1999, §§ 117-123);
- başvuruçunun evine yakın olan bir atık arıtma tesisinin sebep olduğu rahatsızlık (*López Ostra v. İspanya*, 1994, §§ 58-60);

- Sözlü taciz ya da fiziksel temas olmamasına rağmen, cezaevi personelinin çıplak arama yaparken ziyaretçilere nezaketsiz davranması (*Wainwright v. Birleşik Krallık*, 2006, §§ 44-49);
- Yetkili mercilerin sokak köpeklerine karşı yeterli tedbirleri uygulamaması nedeniyle başvuruçunun sokak köpeği sürüsü tarafından saldırıya uğraması (*Georgel ve Georgeta Stoicescu v. Romanya*, 2011, § 45).

II. Devlet görevlilerince uygulanan veya olanak sağlanan işkence, insanlık dışı ya da aşağılayıcı muamele veya ceza yasağı

Sözleşme'nin 3. maddesi

“Hiç kimse işkenceye veya insanlık dışı ya da aşağılayıcı muamele veya cezaya tabi tutulamaz.”

A. Ön açıklamalar

28. Bir Sözleşmeci devlet, kendi görevlilerinin görevlerini ifa ederken gerçekleştirdikleri eylemlerden kaynaklanan insan hakları ihlallerinden Sözleşme uyarınca sorumlu olacaktır. Mahkeme, bir devlet görevlisinin davranışının hukuka aykırı olduğu durumlarda, söz konusu eylemlerin devlete isnat edilip edilemeyeceği sorusunun, koşulların tümünün bir değerlendirmesini ve ilgili davranışın niteliği ile koşullarının göz önünde bulundurulmasını gerektirdiğine karar vermiştir. Dahası, bir kişinin Sözleşme'nin amaçları çerçevesinde devletin bir görevlisi olup olmadığı, hiçbiri tek başına belirleyici olmayan, çok sayıda etkene dayalı olarak belirlenir. Resmî olarak kamu görevlisi olsun veya olmasın, bir kişinin eylemlerinden devletin sorumlu olup olmadığını belirlemek için kullanılan temel kriterler söz konusu kişinin atanma biçimi, denetim ve hesap verebilirlik şekli, amaçları, yetkileri ve işlevleridir (*V.K. v. Rusya*, 2017, § 174).

29. Yukarıda belirtilenlerle bağlantılı olarak, bir Sözleşmeci devletin makamlarının, özel kişilerin, ilgili devletin yetki alanındaki diğer kişilerin Sözleşme'deki haklarını ihlal eden eylemlerine zımnen muvafakat etmesi veya göz yumması, o devletin Sözleşme kapsamındaki sorumluluğunu doğurabilir (*Chernega ve Diğerleri v. Ukrayna*, 2019, § 127).

B. Delillerin değerlendirilmesi

30. Sözleşme'nin 3. maddesinin ihlal edildiği iddia edilen davalarda, Mahkemenin delilleri değerlendirirken özellikle derinlemesine bir inceleme yapması zorunludur. Ulusal yargılamalar söz konusu olduğunda, olaylara ilişkin kendi değerlendirmelerini ulusal mahkemelerinkinin yerine geçecek şekilde yapmak Mahkemenin görevi değildir ve kural olarak, önlerindeki delilleri değerlendirmek bu ulusal mahkemelerin görevidir. 3. maddeye ilişkin davalarda Mahkeme, ulusal mahkemelerin vardığı sonuçlara karşı daha eleştirel yaklaşıma hazır olsa da normal koşullarda bu ulusal mahkemeler tarafından ulaşılan olgusal bulgulardan ayrılmasını sağlayacak kuvvetli unsurlara ihtiyaç duymaktadır (*Cestaro v. İtalya*, 2015, § 164 ve burada atıf yapılan kararlar).

31. Olaylara ilişkin çelişkili beyanların yer aldığı davalarda Mahkeme, olguları tespit ederken kaçınılmaz olarak herhangi bir ilk derece mahkemesinin karşılaştığı zorluklarla karşılaşmaktadır. Mahkemenin, Sözleşme'nin 19. maddesi kapsamındaki görevinin kendine özgülüğü – taraf devletlerin Sözleşme'de yer alan temel hakları güvence altına alma taahhütlerine uymasını temin için – delil ve ispat konularına yaklaşımını belirlemektedir (*El-Masri v. Eski Yugoslav Makedonya Cumhuriyeti* [BD], 2012, § 151).

1. İspat şartı

32. 3. maddeye aykırı muamele iddialarının uygun delillerle desteklenmesi gerekir. Bu delillerin değerlendirilmesinde Mahkeme, “makul şüphenin ötesinde” ispat şartı benimsemekle birlikte bu tür bir ispatın yeterince güçlü, açık ve uyumlu müdahalelerin (vakıaların) veya çürütülmemiş benzer karinelerin bir arada bulunmasından kaynaklanabileceğini eklemektedir (*Salman v. Türkiye* [BD], 2000, § 100; *Bouyid v. Belçika* [BD], 2015, § 82).

2. İspat yükü

33. Belirli bir sonuca varmak için aranan ikna düzeyi ve bu bağlamda ispat yükünün dağılımı, olguların özgünlüğü, ileri sürülen iddianın niteliği ve ilgili Sözleşmesel hak ile özünde bağlantılıdır (*El-Masri v. Eski Yugoslav Makedonya Cumhuriyeti* [BD], 2012, § 151).

34. Sözleşmeden kaynaklı yargılamalarda her somut olayda *affirmanti incumbit probatio* ilkesinin (iddia eden iddiasını ispat etmelidir) katı biçimde uygulanmasına elverişli değildir (*Blokhin v. Rusya* [BD], 2016, § 140). Olayların, tamamen veya büyük ölçüde yetkililerin münhasıran bilgisi dâhilinde olması hâlinde, örneğin gözaltında kontrolleri altında bulunan kişiler söz konusu olduğunda, bu gözaltı sırasında meydana gelen yaralanmalara ilişkin (ilgili devlet aleyhine) olgulara dair güçlü karineler mevcut olacaktır. Bu durumda ispat yükü, mağdur tarafından ileri sürülen vakıalar hakkında şüphe uyandıran olguları ortaya koyan deliller sunarak tatmin edici ve inandırıcı bir açıklama sağlama konusunda devlete aittir (*Salman v. Türkiye* [BD], 2000, § 100). Bu nitelikleri haiz bir açıklama getirilememesi hâlinde Mahkeme, devlet aleyhine çıkarımda bulunabilecektir (*Bouyid v. Belçika* [BD], 2015, § 83).

35. Yukarıda bahsi geçen prensip, mağdurun polis veya benzeri makamın kontrolü altında olduğu her olaya uygulanır (*Bouyid v. Belçika* [BD], 2015, § 84).

C. Devlet görevlilerince güç kullanımı

1. Genel değerlendirmeler

36. Yukarıda belirtildiği üzere, bir kişinin özgürlüğünden yoksun bırakıldığı veya daha genel olarak kolluk kuvvetleriyle karşı karşıya kaldığı durumlarda, kişinin davranışının güç kullanımını kesinlikle gerekli kılmadığı hâllerde, (kolluk kuvvetleri tarafından) fiziksel güce başvurulması insanlık onurunu zedeler ve kural olarak Sözleşme'nin 3. maddesi ile korunan hakkın bir ihlalidir. Bu bağlamda Mahkeme, “kural olarak” ifadesinin, yeterli ağırlık eşliğine ulaşılmadığı için bu tür bir ihlal tespitinin gerekli olmadığı hâllerin bulunabileceği anlamına gelecek şekilde yorumlanamayacağını vurgulamıştır. İnsan onuruna aykırı herhangi bir müdahale, Sözleşme'nin özü ile bağdaşmamaktadır. Bu nedenle, kolluk kuvvetlerinin bir bireyin insan onurunu zedeleyici bir davranışı, Sözleşme'nin 3. maddesinin bir ihlali niteliğindedir. Bu özellikle, söz konusu kişi üzerindeki etkisi ne olursa olsun, kesinlikle gerekli olmadığı hâlde bir kimseye karşı kolluk kuvvetlerince uygulanan fiziksel güç kullanımında geçerlidir (*Bouyid v. Belçika* [BD], 2015, §§ 100-101).

37. Bunun dışında Mahkeme, 3. maddenin, yakalama eyleminin gerçekleştirilmesi gibi iyi tanımlanmış bazı belirli koşullarda devlet görevlileri tarafından güç kullanılmasını yasaklamadığını vurgulamaktadır. Yine de bu türden bir güç ancak zorunlu hâllerde kullanılabilir ve aşırıya kaçmamalıdır (*Necdet Bulut v. Türkiye*, 2007, § 23; *Shmorgunov ve Diğerleri v. Ukrayna*, 2021, § 359). Bu bakımdan, örneğin ilgili kişinin tutuklamaya direneceğine veya kaçacağına, yaralanmaya veya zarara yol açacağına veya delilleri gizleyeceğine inanmak için bir neden olup olmadığı önemlidir (*Mafalani v. Hırvatistan*, 2015, § 120 ve burada atıf yapılan diğer kararlar).

38. Örneğin, Mahkeme, her ne kadar polis memurlarından birini ısırmış olsa da başvuruçunun, silahlı olmadığı ve yere yatırılmadan önce büyük ölçüde pasif kaldığı dikkate alındığında, kimlik kontrolü sırasında başvuruçuyu kontrol etmek için cop kullanmak dâhil olmak üzere polis tarafından kullanılan yöntemlerin orantısız olduğuna karar vermiştir (*Dembele v. İsviçre*, 2013, § 47; keza başvuruçunun memurlara tükürdüğü ve yumruk atmaya çalıştığı dava için bkz. *A.P. v. Slovakya*, 2020, § 62).

39. Buna karşın Mahkeme, tutuklama sırasında polis memurlarına direnen ve saldıran – vücut geliştirici – başvuruçulara uygulanan gücün kendi davranışları nedeniyle gerekli olduğuna karar vermiştir (*Berliński v. Polonya*, 2002, § 62, keza başvuruçunun, polis memurunun kendisini tutuklamasını engellemeye çalışırken yaralandığı dava için bkz. *Barta v. Macaristan*, 2007, § 72; alkol veya uyuşturucu madde etkisinde sarhoş olan başvuruçuların, mala zarar verme suçundan yakalanmaları sırasında yaralandıkları dava için bkz. *P.M. ve F.F. v. Fransa*, 2021, § 88).

40. Dahası Mahkeme daha önce; tutuklama, arama ve eşyalara el koyma ile suçların takibatındaki kamu yararı amacı gibi meşru amaçlar güden bir polis operasyonu sırasında, aile üyelerinin ve özellikle küçük yaşları itibarıyla psikolojik açıdan hassas olan çocukların tutuklama mahallinde bulunma ihtimallerinin, ilgili operasyonun planlanmasında ve yürütülmesinde dikkate alınması gereken bir etken olduğunu belirtmektedir (*Gutsanovi v. Bulgaristan*, 2013, § 132). *Gutsanovi v. Bulgaristan* (2013) davasında Mahkeme, maskeli özel ajanların da dâhil olduğu, sabahın erken saatlerinde gerçekleştirilen polis operasyonunun, babalarının tutuklanmasına tanık olan çocukların maruz kaldıkları muamelenin korku ve endişe duygularını çok arttırması sebebiyle gerekli güç kullanımı (orantılılık) eşğini aştığına karar vermiştir (§ 134; keza dokuz yaşındaki bir çocuğun, hiçbir direniş göstermeyen babasının şiddetli bir şekilde tutuklanmasına tanık olduğu dava için bkz. *A v. Rusya*, 2019, § 67; bu kararlardan farklı olarak, evlerinde akrabalarının tutuklanmasına tanık olan aile üyelerinin tamamının yetişkin olduğu dava için bkz. *Ilievi ve Ganchevi v. Bulgaristan*, 2021, § 60).

41. Tutukluluk hâlinde güç kullanımının spesifik bir bağlamda ele alındığı hâller için bkz. *Mahpus Haklarına İlişkin İçtihat Rehberi* ve halka açık toplantı ve gösteriler bağlamındaki rehber için bkz. *Kitlesel Protestolar hakkında İçtihat Rehberi*.

2. Zapt etmek amacıyla belirli araçların kullanımı ve tedbirlerin alınması

42. Kelepçeleme gibi zapt etme araçlarının kullanılması, tedbirin hukuka uygun bir tutuklama veya gözaltı ile bağlantılı olarak uygulandığı ve koşullar altında makul olarak gerekli görülenin üzerinde güç kullanımını veya kamuya teşhiri içermediği hâllerde kural olarak Sözleşme'nin 3. maddesi kapsamında bir ihlale yol açmaz (*Shlykov ve Diğerleri v. Rusya*, 2021, § 72). Mahkeme, her davanın koşullarına özel önem atfeder ve zapt etmenin gerekli olup olmadığını inceler (*Pranjic-M-Lukić v. Bosna Hersek*, 2020, § 72). Bu bağlamda örneğin, ilgili kişinin tutuklamaya direneceğine veya kaçmaya çalışacağına veya yaralanmaya ya da hasara yol açacağına veya delilleri karartacağına inanmak için bir neden olup olmadığı önem arz eder (*Svinarenko ve Slyadnev v. Rusya* [BD], 2014, § 117 ve burada atıf yapılan davalar).

43. Mahkeme kelepçe kullanımına, cezaevi dışına nakiller gibi özel durumlarda, kısa süreler için başvurulduğunda veya başvuruçunun davranışına dayalı kişisel bir risk değerlendirmesi sonucu, ilgili tedbirin bireysel ve periyodik olarak gözden geçirildiği durumlarda izin verilebileceğine karar vermiştir (*Shlykov ve Diğerleri v. Rusya*, 2021, § 73). Bu bağlamda, Mahkeme ağırlık düzeyini değerlendirirken; başvuruçunun cezasının ağırlığı; sabıka kaydı ve şiddet geçmişi; tedbirin iç hukuka uygunluğu; tedbirin bireyin davranışıyla orantılılığı; gözaltının yasallığı; muamelenin kamusal niteliği; sağlık açısından doğuracağı sonuçları;

başvurucunun sağlık durumu; uygulanan diğer güvenlik tedbirleri ve kelepçeli geçirilen süre gibi çeşitli etkenleri dikkate almaktadır (*Shlykov ve Diğerleri v. Rusya*, 2021, § 73 ve burada atıf yapılan davalar).

44. Kolluk kuvvetleri tarafından *biber gazı* kullanımına ilişkin olarak Mahkeme, Avrupa İşkencenin ve İnsanlıkdışı veya Onurkırıcı Muamelenin veya Cezanın Önlenmesi Komitesinin (CPT) tavsiyelerini onaylamaktadır. CPT'ye göre biber gazı potansiyel olarak tehlikeli bir maddedir ve kapalı alanlarda kullanılmamalıdır: İstisnai olarak açık alanlarda kullanılması gerekiyorsa, açıkça belirlenmiş güvenlik tedbirleri alınmalıdır (*Tali v. Estonya*, 2014, § 78). Biber gazı, özellikle hâlihazırda kontrol altına alınmış bir kişiye uygulanmamalıdır (*İzci v. Türkiye* 2013, §§ 40-41 ve *Ali Güneş v. Türkiye*, 2012, §§ 39-40).

45. Benzer şekilde Mahkeme, özellikle temas edecek şekilde uygulandığında yoğun ağrıya ve geçici olarak iş göremezliğe neden olduğu için elektroşok silahlarının kullanımına ilişkin CPT'nin güçlü çekincelerine dikkat çekmiştir. Bu bağlamda Mahkeme, uygun şekilde eğitilmiş kolluk kuvvetlerinin, kontrol altına alınması gereken bir kişiye temas mesafesindeyken kullanabilecekleri birçok başka kontrol tekniğine sahip olduklarını vurgulamıştır (*Anzhelo Georgiev ve Diğerleri v. Bulgaristan*, 2014 §§ 75-76).

46. Yargılama sırasında bir kişinin metal bir kafeste tutulmasına ilişkin olarak – Mahkeme, böyle bir tedbirin, demokratik toplumun ayırt edici özelliği olan medenî davranış standartlarıyla bağdaşmayan objektif olarak aşağılayıcı niteliğini göz önünde bulundurarak – başlı başına insan onurunu tahkir niteliğinde olup Sözleşme'nin 3. maddesini ihlal ettiğine hükmetmiştir (*Svinarenko ve Slyadnev v. Rusya* [BD], 2014, § 138; keza başvurucunun duruşmaya cezaevi içerisindeki metal bir kafesten video bağlantısıyla katıldığı dava için bkz. *Karachentsev v. Rusya*, 2018, § 53). Buna karşılık, sanıkların cam bölmelerin arkasına veya cam kabinlere yerleştirilmesi, tek başına asgari ağırlık düzeyine ulaşmaya yetecek kadar aşağılama unsuru içermemektedir. Buna karşın, cam bölmelere veya cam kabinlere kapatılma koşulları, bir bütün olarak ele alındığında sanıkların, tutukluluğun doğasında var olan kaçınılmaz ızdırıp düzeyini aşan yoğunlukta sıkıntı veya zorluk yaşamalarına neden oluyorsa, bu ağırlık düzeyine ulaşılabilir (*Yaroslav Belousov v. Rusya*, 2016, § 125).

47. Bu ve benzer tekniklerin gözaltı bağlamında uygulanmasına ilişkin olarak ayrıca bkz.: *Mahpus Haklarına İlişkin İçtihat Rehberi*.

D. Çıplak veya mahrem vücut araması

48. Tutuklama sırasında yapılan çıplak veya mahrem arama, insan onuruna gereken saygının gösterilerek uygun bir şekilde ve meşru bir amaç için yapılması şartıyla 3. maddeye uygun olacaktır (*Wieser v. Avusturya*, 2007, § 39; keza gözaltı bağlamında bkz. *Roth v. Almanya*, 2020, § 65 ve *Mahpus Haklarına İlişkin İçtihat Rehberi*).

E. Askerî hizmet

49. Zorunlu askerî hizmet, bir kişiyi özgürlüğünden yoksun bırakan tedbirler gibi genellikle ızdırıp ve küçük düşürme unsurları içerir. Bununla birlikte, mahpuslar açısından aşağılayıcı veya insanlık dışı muamele teşkil edecek pek çok eylem, silahlı kuvvetlerde gerçekleştirildiğinde, örneğin muharebe alanı koşullarına yönelik eğitimin bir parçasını oluşturmaları ve böylece silahlı kuvvetlerin özel misyonuna katkıda bulunmaları koşuluyla, kötü muamele eşiğine ulaşmayabilir (*Chember v. Rusya*, 2008, § 49).

50. Bununla birlikte devletin, bir kişinin askerlik hizmetini insan onuruna saygıyla bağdaşır koşullarda yerine getirmesini, askerî eğitim usul ve yöntemlerinin onu askerî disiplinin doğasında olan kaçınılmaz zorluk düzeyini aşan yoğunlukta sıkıntı veya ızdıraba maruz bırakmamasını ve bu tür bir hizmetin fiilî gereklilikleri dikkate alındığında, diğer hususların yanı

sıra, ona ihtiyaç duyduğu tıbbî yardımı sunarak sağlığının ve esenliğinin yeterince güvence altına alınmasını sağlama görevi bulunmaktadır (*Chember v. Rusya*, 2008, § 50).

51. Zorlayıcı fiziksel egzersiz, askerî disiplinin ayrılmaz bir parçası olsa da Mahkeme, Sözleşme'nin 3. maddesiyle uyumlu kalınması için zorunlu askerliğe alınanların sağlığını ve esenliğini tehlikeye atacak veya insanlık onurlarını zedeleyecek düzeyin ötesine geçmemesi gerektiğini vurgulamıştır (*Chember v. Rusya*, 2008, § 51).

52. Örneğin Mahkeme, kışlanın yeterince detaylı bir şekilde temizlenmemesi nedeniyle diz problemi olan bir adama ceza olarak 350 kez diz çökmesinin emredilmesini 3. maddeye aykırı bulmuştur (*Chember v. Rusya*, 2008, §§ 52-57). Benzer şekilde 3. madde, 71 yaşındaki bir adamın askere çağırıldığı ve çok daha genç askerler için hazırlanmış eğitime katılmaya zorlandığı *Taştan v. Türkiye*, 2008 davasında da ihlal edilmiştir (§ 31). Mahkeme ayrıca, kaçırmaya çalışan bir askerın taburun önünde yalnızca askerî iç çamaşırıyla durmasının istendiği *Lyalyakin v. Rusya*, 2015, davasında 3. maddenin ihlal edildiğine kanaat getirmiştir (§§ 72-79).

F. Alıkoyma (gözaltı/ tutukluluk) şartları

53. Alıkoymanın özellikle Sözleşme'nin 3. maddesi kapsamında değerlendirilmesi için, söz konusu ızdırap ve küçük düşürmenin, özgürlükten yoksun bırakmayla bağlantılı kaçınılmaz ızdırap ve küçük düşürme unsurunun ötesine geçmesi gerekir. Bununla birlikte yetkililer, bir kişinin insan onuruna saygıyla bağdaşır koşullarda tutulmasını, bir hapis cezasının veya diğer türden bir alıkoyma tedbirinin infaz şekli ve yönteminin, ilgili kişiyi, tutukluluğun doğasında olan kaçınılmaz ızdırap düzeyini aşan bir yoğunlukta sıkıntıya veya zorluğa maruz bırakmamasını ve hapsedilmenin fiilî gereklilikleri dikkate alındığında, bu kişinin sağlığı ve esenliğinin yeterince güvence altına alınmasını sağlamalıdır (*Neshkov ve Diğerleri v. Bulgaristan*, 2015, § 227 ve *Muršić v. Hırvatistan* [BD], 2016, § 99).

54. Alıkoymanın koşulları değerlendirilirken, bütün koşulların kümülatif etkisinin yanı sıra başvuru tarafından ileri sürülen spesifik iddialar da göz önünde bulundurulmalıdır. Keza bir kişinin belirli koşullarda alıkonulduğu sürenin uzunluğu da dikkate alınmalıdır (*Ananyev ve Diğerleri v. Rusya*, 2012, § 142; *Idalov v. Rusya* [BD], 2012, § 94 ve *Muršić v. Hırvatistan* [BD], 2016, § 101).

55. Daha detaylı bilgi *Mahpus Haklarına İlişkin İhtihat Rehberi*'nde bulunabilir.

G. Alıkoyma hâlinde tıbbî tedavi

56. 3. madde devlete, diğer hususların yanı sıra, gerekli tıbbî bakımı sağlayarak özgürlüğünden yoksun bırakılan kişilerin fiziksel esenliğini koruma yükümlülüğü getirmektedir (*Blokhin v. Rusya* [BD], 2016, § 136 ve *Mozer v. Moldova ve Rusya* [BD], § 178).

57. Bu bağlamda, bir mahpusun bir doktor tarafından görülmüş ve kendisine belirli bir tedavi biçiminin önerilmiş olması, kendiliğinden tıbbî yardımın yeterli olduğu anlamına gelmez. Keza yetkililer, mahpusun sağlık durumu ve alıkonulduğu sırada gördüğü tedavi ile ilgili kapsamlı bir kaydın tutulmasını, tanı ve bakımın hızlı ve doğru olmasını ve tıbbî durumun gerektirdiği hâllerde, gözetimin düzenli ve sistematik olmasını ve tutuklunun sağlık sorunlarını semptomatik olarak ele almak yerine, sağlık sorunlarını yeterli düzeyde tedavi etmeyi veya bu sorunların ağırlaşmasını önlemeyi amaçlayan kapsamlı bir tedavi edici strateji içermesini sağlamakla yükümlüdürler. Yetkililer ayrıca, öngörülen tedavinin fiilen uygulanabilmesi için gerekli koşulların yaratıldığını da ortaya koymalıdır. Dahası, cezaevi tesislerinde sağlanan tıbbî tedavi uygun olmalıdır; başka bir deyişle (söz konusu tedavi) devlet makamlarının bütün nüfusa sağlamayı taahhüt ettiği (tıbbî tedaviyle) mukayese edilebilir bir düzeyde olmalıdır. Bununla birlikte bu durum, her tutukluya, cezaevi dışındaki en iyi sağlık kuruluşlarında mevcut

olan tıbbî tedavi ile aynı düzeyde tedavinin garanti edilmesi gerektiği anlamına gelmez. Tedavinin alıkonulma yerinde sağlanamadığı durumlarda, tutuklunun hastaneye veya özel bir birime nakledilmesi mümkün olmalıdır (*Roman v. Belçika* [BD], 2019, §§ 147-148).

58. Daha detaylı bilgi *Mahpus Haklarına İlişkin İçtihat Rehberi*'nde bulunabilir.

H. Mağdur akrabalarının ızdırabı

1. Ön açıklamalar

59. Mahkeme, içtihatlarında, ciddi bir insan hakları ihlalinin mağdurun Mahkeme nezdinde başvuru olan aile üyeleri üzerindeki derin psikolojik etkisine karşı her zaman duyarlı olmuştur. Ancak, Sözleşme'nin 3. maddesinin mağdurun yakınları açısından ayrı bir ihlal teşkil etmesi için, mağdurun aile üyelerinin maruz kaldığı ızdıraba, söz konusu ihlalin kendisinden kaynaklanan kaçınılmaz duygusal sıkıntıdan farklı bir boyut ve karakter kazandıran özel etkenlerin mevcut olması gerekmektedir (*Janowiec ve Diğerleri v. Rusya* [BD], 2013, § 177). Bu başlık altında yer verilen içtihat, esas olarak kayıp kişilerin akrabalarına ilişkin olarak geliştirilmiştir. Ancak Mahkeme, bu kayıp davalarında ortaya konulan ilkeleri, istisnai olarak kayıp bağlamı dışında da uygulamıştır (*Nicolae Virgiliu Tănase v. Romanya* [BD], 2019, § 227).

2. Kayıp kişilerin akrabaları

60. Kaybolma olgusu, sevdiklerinin akıbetinden habersiz bırakılan ve belirsizlik dolayısıyla ızdırap çeken kayıp kişilerin yakınlarına hususi bir elem yaşatmaktadır. Bu nedenle Mahkeme içtihatları, akrabaların durumunun en başından itibaren 3. maddeye aykırılık teşkil edecek biçimde insanlık dışı ve aşağılayıcı muamele teşkil edebileceğini kabul etmiştir. İhlalin özü, kayıp kişiyle ilgili ağır bir insan hakları ihlalinin ziyade, bu durumun yetkililerin dikkatine sunulduğunda yetkililerin duruma karşı tepkilerinde ve tutumlarında yatmaktadır (*Varnava ve Diğerleri v. Türkiye* [BD], 2009, § 200).

61. Diğer ilgili faktörler arasında, aile bağlarının yakınlığı, ilişkilerin özel koşulları, aile üyesinin söz konusu olaylara ne ölçüde tanık olduğu ve aile üyesinin kaybedilen kişi hakkında bilgi edinme girişimlerine dâhil olması bulunmaktadır. Bu tür bir ihlalin tespiti, davalı devletin kayıptan sorumlu tutulduğu davalarla sınırlı olmayıp, akrabaların bilgilendirilme taleplerinin yetkililer tarafından cevapsız bırakılması veya önlerine engeller çıkarılarak herhangi bir gerçeği ortaya çıkarma çabalarının yükünü kayıp yakınlarına bırakmak, kayıp bir kişinin nerede olduğuna ve akıbetine ilişkin açıklama yapma yükümlülüğünün alenen, sürekli ve duyarsızca göz ardı edildiği şeklinde değerlendirilebilir (*Varnava ve Diğerleri v. Türkiye* [BD], 2009, § 200; *Janowiec ve Diğerleri v. Rusya* [BD], 2013, § 178).

62. Örneğin *Orhan v. Türkiye*, 2002, davasında başvuru, en büyük oğlunun ve iki erkek kardeşinin kaybolması neticesinde 3. maddeyi ihlal edecek şekilde kendisine elem verilmesinden şikâyetçi olmuştur. Mahkeme, başvuru oğlu ve erkek kardeşlerinin askerlerle birlikte köyden ayrıldığına tanık olduğuna ve yaklaşık sekiz yıl önce ortadan kaybolduklarına dikkat çekmiştir. Mahkeme ayrıca, başvuru araştırma ve çok sayıda dilekçe takibi yapmanın yükünü taşıdığını ve yetkililerden hiçbir zaman bilgi veya açıklama almadığını veya yürütülen soruşturmanın sonucundan haberdar edilmediğini gözlemlemiştir. Mahkeme ayrıca, başvuru köyündeki ve evindeki emniyeti henüz kaybettiğine dikkat çekmektedir. Tüm bu etkenler neticesinde Mahkeme, başvuru uzun ve sürekli bir süre boyunca katlandığı belirsizlik ve endişenin, 3. maddeye aykırı insanlık dışı muamele teşkil eden ciddi psikolojik sıkıntı ve ızdırabına neden olduğunu tespit etmiştir (§§ 359-360; keza Mahkemenin, başvuru, doğrudan veya Avrupa İnsan Hakları Mahkemesindeki yargılamalar sayesinde kaybolan akrabalarının akıbetine ışık tutabilecek ceza soruşturması

dosyalarındaki belgelere erişiminin yetkililer tarafından haksız yere engellendiğini vurguladığı dava için bkz. *Imakayeva v. Rusya*, 2006, § 165; Mahkemenin, başvurucunun kocasının tutukluluğunu ve dolayısıyla kocasının nerede bulunduğunu tasdikleyen resmî mühürlü belgenin bilahare yetkililer tarafından inkâr edilmesine dikkat çektiği dava için bkz. *Enzile Özdemir v. Türkiye*, 2008, §§ 64-65,).

63. Buna karşın Mahkeme, kocası hayati tehlike içerisinde kaybolan başvurucuyla ilgili olarak, başvurucu ne kocasının kaybolmasına yol açtığı iddia edilen olaylara tanıklık etmiş olduğu ne de devam eden soruşturmaları takip ettiğini kanıtladığı için 3. maddenin ihlal edilmediğine karar vermiştir (*Nesibe Haran v. Türkiye*, 2005, §§ 83-84; keza Mahkemenin, soruşturma makamlarının tutumlarının, bu tutum ihmalkâr olsa dahi, Sözleşme'nin 3. maddesi uyarınca aranan ağırlık düzeyine ulaştığına ikna olmadığı dava için bkz. *Kagirov v. Rusya*, 2015, § 113).

3. Doğrulanmış ölümler

64. Kişinin gözaltına alındığı ancak akıbeti hakkında nispeten kısa bir belirsizlik dönemi akabinde ölü bulunduğu hâllerde Mahkeme daha dar bir yaklaşım benimsemektedir. Başvurucuların, akrabalarının öldürülmesine tanık olmadıkları, ölümlerini ancak cesetlerinin bulunması üzerine öğrendikleri bir dizi Çeçen davasında Mahkeme, Sözleşme'nin 2. maddesinin usul ve esas yönünden hâlihazırda ihlal edildiğine karar vermiş olduğundan, 3. maddenin ihlaline ilişkin ayrıca bir tespitin gerekli olmadığına karar vermiştir. Dahası, 2. maddeye aykırılık teşkil edecek şekilde yetkililerce öldürülen kişilere ilişkin davalarda Mahkeme, ölüme neden olan olayın doğası gereği anlık olması sebebiyle 3. maddenin (ölen kişinin) akrabalarını kapsayacak biçimde uygulanabilir olmadığına karar vermiştir. 3. maddenin ihlal edildiğine dair ayrı bir tespit, yalnızca başvurucuların, aile üyelerinin çektikleri acılara doğrudan tanık oldukları doğrulanmış ölüm hâllerinde verilmiştir (*Janowiec ve Diğerleri v. Rusya* [BD], 2013, §§ 179-181 ve bu kararda atıf yapılan diğer davalar).

4. Cesetlere muamele

65. Mahkeme, ölümlerle birlikte insan niteliğinin ortadan kalktığına ve bu nedenle kötü muamele yasağının cesetler için uygulanabilir olmadığına karar vermiştir (*Akpınar ve Altun v. Türkiye*, 2007, § 82). Bununla birlikte, müteveffanın akrabaları açısından cesede gösterilen muamele, 3. maddenin ihlaline sebebiyet verebilmektedir (§§ 84-87).

66. *Khadzhaliyev ve Diğerleri v. Rusya*, 2008, davasında Mahkeme, başvurucuların çocuklarının parçalanmış ve başları kesilmiş bedenlerini, cesetlerinin yalnızca bir kısmının bulunmasından dolayı uygun bir şekilde gömmemeleri nedeniyle 3. maddenin ihlal edildiğine karar vermiştir (§ 121). *Akkum v. Türkiye*, 2005, davasında oğlunun parçalanmış bedeni teslim edilen bir baba açısından 3. maddenin ihlali söz konusudur (§ 259). *Elberte v. Letonya*, 2015, davasında Mahkeme, başvurucunun vefat eden kocasından, öncesinde onun rızası veya bilgisi olmaksızın ve iç hukuka aykırı olarak doku alınması nedeniyle 3. maddenin ihlal edildiğine hükmetmiştir (§ 143).

67. Askerler tarafından öldürülen akrabalarının cenazelerinin askerî üsse götürüldüğü *Cangöz ve Diğerleri v. Türkiye*, 2016, davasında ihlal bulunmadığına karar verilmiştir. Cesetler, üsteki askerlerin görebilecekleri bir yerde açık havada kıyafetleri çıkarılmak suretiyle koyulmuş, bir savcı ve iki doktor tarafından incelenmişlerdir. Mahkeme, başvurucuların cesetleri bizzat görüp görmediklerinden bağımsız olarak, cesetlerin incelendiği koşullar hakkında akrabalarının bilgi sahibi olmasının psikolojik ızdıraba yol açtığına kanaat getirmiştir. Bununla birlikte, bilhassa muamelenin (cesetler üzerinde incelemeler yapma) amacı dikkate alındığında, bu koşullar başvurucuların çekmiş olduğu ızdıraba, aile ferdi benzer durumda

vefat eden herhangi bir kişinin kaçınılmaz olarak maruz kaldığı duygusal acıdan farklı boyut ve nitelik vermemektedir (*Cangöz ve Diğerleri v. Türkiye*, 2016, §§ 157-168).

5. Diğer

68. *Mubilanzila Mayeka ve Kaniki Mitunga v. Belçika*, 2006 davası, refakatsiz, küçük bir sığınmacının alıkoyulması ve sınır dışı edilmesine ilişkindir. Mahkeme, ulusal makamların tutumunu dikkate alarak, gözaltına alınan beş yaşındaki çocuğun annesi olan ilk başvuruçunun, kızının tutuklanması sonucunda derin bir sıkıntı ve endişe yaşadığını tespit etmiştir. Davanın koşullarını göz önünde bulundurulduğunda Mahkeme, 3. maddenin ihlali için gereken ağırlık düzeyine ulaşıldığı sonucuna varmıştır (§§ 55-59). Buna karşın Mahkeme, bir annenin, kendisi hakkında yürütülen bir soruşturma kapsamında, çocuk esirgeme kurumuna haber verilmeksizin 8 yaşındaki çocuğunun bir gün boyunca polis merkezinde kalması dolayısıyla yaşadığı endişenin, asgari ağırlık düzeyine ulaşmadığına karar vermiştir (*Tarak ve Depe v. Türkiye*, 2019, § 79).

69. Başvuruçunun oğlunun, yetersiz tıbbî bakım nedeniyle cezaevinde AIDS'ten öldüğü bir davada Mahkeme, hem oğlunun ölümünden önce hem de akabindeki soruşturma sırasında, başvuruçunun, oğlunun durumuna dikkat çekmeye yönelik birçok girişimi ve yetkili makamların sergilediği alaycı, kayıtsız ve zalimce tutum gibi bir dizi faktörü dikkate alarak başvuruçunun insanlık dışı muamele mağduru olduğunu tespit etmiştir (*Salakhov ve Islyamova v. Ukrayna*, 2013, § 204).

70. Mahkeme, cinsel istismar iddialarına ilişkin bir soruşturma kapsamında, mağdur olduğu iddia edilen kişinin babası olan başvuruçunun, yetkililerin kendisine karşı uygunsuz tepki veya tutumlarına ilişkin herhangi bir somut örnek ortaya koyamaması nedeniyle başvurunun bu bölümünü reddetmiştir (*M.P. ve Diğerleri v. Bulgaristan*, 2011, §§ 123-125).

I. Mahkûmiyet ve cezalandırma

1. Ceza sorumluluğu yaşı

71. *V. v. Birleşik Krallık* (1999) ve *T. v. Birleşik Krallık* (1999) davalarında Mahkeme, on yaşındayken işlemiş oldukları fiiller nedeniyle başvuruçulara ceza sorumluluğu isnat edilmesinin Sözleşme'nin 3. maddesinin ihlaline yol açıp açmayacağını değerlendirmiştir. Mahkeme, o tarihte, Avrupa Konseyine üye devletler arasında ceza sorumluluğunun asgari yaşına ilişkin açık bir ortak standart bulunmadığını tespit etmiştir. İngiltere ve Galler, ceza sorumluluğu yaşını düşük tutan birkaç Avrupa yetki bölgesi arasında yer alıyor olsa dahi, on yaşın, diğer Avrupa devletlerindeki yaş sınırından orantısız bir şekilde farklılık gösterecek kadar küçük olduğu söylenemez. Bu nedenle Mahkeme, başvuruçulara ceza sorumluluğu isnat edilmesinin tek başına Sözleşme'nin 3. maddesini ihlal etmediği sonucuna varmıştır (*V. v. Birleşik Krallık* [BD], 1999, §§ 72-74; *T. v. Birleşik Krallık* [BD], 1999, §§ 70-72).

2. Aşırı orantısız cezalar

72. Mahkeme, cezalandırmaların uygunluğu meselesi kural olarak büyük ölçüde Sözleşme kapsamına girmemesine rağmen, aşırı orantısız cezaların verildiği anda 3. maddeye aykırı olacak şekilde kötü muamele anlamına gelebileceğini kabul etmektedir. Bununla birlikte Mahkeme, "aşırı orantısızlık" testinin katı bir test olduğunu ve bu eşığa yalnızca nadir ve benzersiz durumlarda ulaşılabileceğini vurgulamıştır (*Babar Ahmad ve Diğerleri v. Birleşik Krallık*, 2012, § 237; *Harkins ve Edwards v. Birleşik Krallık*, 2012, § 133).

73. Örneğin Mahkeme, delillerin, başvuruçunun Amerika Birleşik Devletleri'ne iade edilmesi hâlinde asgari ceza şartı bulunmasa da otuz beş yıla kadar hapis cezasına mahkûm edilebileceğini gösterdiği bir davada, başvuruçunun iadesinin Sözleşme'nin 3. maddesine

aykırı muameleye ilişkin gerçek bir riske yol açacağını kabul etmemiştir. Terör suçlarını da içeren iddia edilen suçların niteliğini ve bir cezanın aşırı derecede orantısız olduğunun belirlenmesi için aranan yüksek eşığı dikkate alarak Mahkeme, verilen herhangi bir cezanın uzunluğu dolayısıyla, başvurucunun iadesinin Sözleşme'nin 3. maddesine aykırı muameleye ilişkin gerçek bir riske yol açacağını kabul etmemiştir (*Aswat v. Birleşik Krallık*, 2013, § 58).

74. Başvurucuların Tayland mahkemeleri tarafından verilen uzun süreli bir cezanın, bir mahkûm nakil anlaşması uyarınca Birleşik Krallık'ta infaz edilmeye devam edilmesine dair ikame ettikleri bir davada Mahkeme, bir mahkûm nakil anlaşması kapsamında infaz edilmekte olan bir cezanın 3. maddeyi ihlal edip etmediğini incelerken odağın, var olan herhangi bir ızdırabın veya küçük düşürmenin, yabancı mahkeme tarafından verilen hapis cezasının infazıyla bağlantılı olan kaçınılmaz ızdırıp ve aşağılama unsurunun ötesine geçip geçmediği üzerinde olması gerektiğinin altını çizmiştir. Acı ve küçük düşürmenin derecesini değerlendirirken, devletler tarafından benimsenen çeşitli cezalandırma uygulamalarını ve uygun ceza uzunlukları konusunda devletler arasındaki meşru ve makul farklılıkları göz önünde bulundurmak gerekir. Mahkeme ayrıca naklin, prensipte ilgili kişilerin çıkarına olan, adaletin sağlanmasında uluslararası iş birliği kapsamında gerçekleştiği gerçeğini dikkate almalıdır. Bu nedenle, bir uluslararası işbirliği uygulamasının, yurt dışında cezai yaptırımlara uğrayanların temel haklarını geliştirmeye ve korumaya yönelik olduğu durumlarda, başvurucunun ilgili uygulama sonucunda elde ettiği fayda, cezanın infaz şekli ve yönteminin başvurucuyu özgürlüğünden alıkonulmanın doğasında var olan kaçınılmaz ızdırıp düzeyini aşan bir sıkıntıya veya zorluğa maruz bırakmadığının tespit edilmesi bakımından önemli bir etkindir (*Willcox ve Hurford v. Birleşik Krallık*, 2013, § 76).

3. Ölüm cezası

75. *Al-Saadoon ve Mufdhi v. Birleşik Krallık*, 2010, davasında Mahkeme, üye devletlerden ikisi hariç tamamının, Ölüm Cezasının Her Koşulda Kaldırılmasına Dair 13 No.lu Protokolü imzaladığını ve imzalayanlardan üçünün bu Protokolü onayladığını belirtmiştir. Bu sayılar, ölüm cezasının askıya alınmasına ilişkin istikrarlı devlet uygulamalarıyla birlikte, 2. maddenin her koşulda ölüm cezasını yasaklamak yönünde değiştirildiğinin güçlü bir göstergesi olduğu kanaatine varılmıştır.¹ Bu bağlamda, Mahkeme, daha önce verdiği *Soering v. Birleşik Krallık*, 1989, §§ 102-104 kararının aksine, 2. maddenin 1. fıkrası ikinci cümlesi lafzının, 3. maddedeki "insanlık dışı ya da aşağılayıcı muamele veya ceza" ibaresini ölüm cezasını da içerecek şekilde yorumlanmasına engel teşkil etmediğini değerlendirmektedir (*Al-Saadoon ve Mufdhi v. Birleşik Krallık*, 2010, § 120). Dolayısıyla ölüm cezası 6. ve 13. Protokollerle değiştirilen 2. madde kapsamında artık izin verilmeyen ve 3. madde uyarınca "insanlık dışı ya da aşağılayıcı muamele veya ceza" anlamına gelen kabul edilemez bir cezalandırma biçimi hâlini almıştır (*A.L. (X.W.) v. Rusya*, 2015, § 64).

76. Sözleşme'nin 3. maddesi, bir bireyin başka bir devlete iadesini, sınır dışı edilmesini veya başka bir şekilde naklini, ilgili kişinin orada ölüm cezasına maruz kalacağına dair gerçek bir tehlikenin varlığına dair yeterli gerekçelerin mevcut olduğu durumlarda yasaklamaktadır (*Al-Saadoon ve Mufdhi v. Birleşik Krallık*, 2010, §§ 123 ve 140-143; *A.L. (X.W.) v. Rusya*, 2015, §§ 63-66; *Shamayev ve Diğerleri v. Gürcistan ve Rusya*, 2005, § 333).

77. Daha detaylı bilgi *Göç hakkındaki İçtihat Rehberi*'nde bulunabilir.

4. Müebbet hapis

¹ Rusya Federasyonu, 16 Mart 2022'de Avrupa Konseyi üyeliğinden ayrılmış ve 16 Eylül 2022'de Sözleşme'ye taraf olmaktan vazgeçmiştir. Bu Rehberin en son güncellendiği tarihte, Sözleşme'ye Ek 13 No.lu Protokol Avrupa Konseyine üye tüm devletler tarafından imzalanmış ve biri (Azerbaycan) hariç hepsi tarafından onaylanmıştır.

78. Sözleşme, kasten öldürme gibi özellikle ciddi suçlardan mahkûm olanlara müebbet hapis cezasının uygulanmasını yasaklamamaktadır. Ancak, 3. madde ile uyumlu olması için böyle bir cezanın hem hukuken hem de fiilen indirilebilir olması gerekmektedir; yani mahkûm için salıverilme olasılığı ile gözden geçirme imkânı olmalıdır. Bu tür bir gözden geçirmenin temeli, mahkûmun devam eden hapis cezası kapsamında cezaevinde kalma gerekçelerinin mevcut ve meşru olup olmadığının değerlendirilmesini içermelidir. Bu gerekçeler arasında cezalandırma, caydırıcılık, toplumun korunması ve rehabilitasyon bulunmaktadır. Bunlar arasındaki denge mutlak surette sabit değildir ve bir hapis cezasının infazı süresince değişebilmektedir; bu nedenle alıkonulmanın başlangıçtaki birincil meşru gerekçesi, uzun bir ceza infaz sürecinden sonra (artık) devam etmiyor olabilir. Rehabilite edilmenin, yani hüküm giymiş bir kişinin topluma yeniden kazandırılmasının öneminin altı çizilmektedir; zira Avrupa Konseyi tarafından kabul edilen standartlar ve ilgili uluslararası belgelerle sabit olan Sözleşmecî devletlerin uygulamalarından görüleceği üzere, Avrupa ceza politikasının ana fikri artık bu yöndedir (*Murray v. Hollanda* [BD], 2016, § 102; ve *Hutchinson v. Birleşik Krallık* [BD], 2017, § 42).

79. Bir müebbet hapis cezasının uygulamada tam olarak infaz edilebilir nitelikte olması (cezadan) indirim olamayacağı anlamına gelmez (*Murray v. Hollanda* [BD], 2016 § 99, ilave referanslarla). Bununla birlikte insan onuruna saygı, cezaevi yetkililerinin müebbet hapis cezasına çarptırılmış bir mahkûmun rehabilitasyonu için çaba göstermesini gerektirir (*Murray v. Hollanda* [BD], 2016, § 104). Buna göre, zorunlu olan bu incelemede, mahkûmun rehabilitasyon doğrultusunda kaydettiği ilerleme dikkate alınmalı ve bu ilerlemenin, hapsedilmenin devamının artık meşru cezaevinde kalma gerekçeleriyle haklı gösterilemeyecek kadar önem arz edip etmediği değerlendirilmelidir. Sırf insancıl (duygusal) gerekçelere dayanan bir inceleme bu nedenle yetersiz kalmaktadır (*Hutchinson v. Birleşik Krallık* [BD], 2017, § 43).

80. İncelemeye ilişkin olarak iç hukukta belirlenen ölçütler ve koşullar, yeterli derecede açıklığı ve kesinliği haiz olmalı ve ayrıca Mahkemenin ilgili içtihatlarını yansıtmalıdır. Bu, müebbet hapis cezası alan mahkûmların, salıverilmek üzere değerlendirilmek için ne yapmaları ve hangi koşullar altında yapmaları gerektiğini en başından bilme hakları olduğu anlamına gelir. Bu hakka, infazın ne zaman gözden geçirileceği veya gözden geçirilmesinin istenebileceği dâhildir. (*Vinter ve Diğerleri*, 2013, § 122). Mahkeme, bu bağlamdaki karşılaştırmalı ve uluslararası belgelerin, cezanın verilmesinden en geç yirmi beş yıl sonra inceleme yapılması ve daha sonraki süreçte de periyodik incelemeler yapılması gerektiği yönünde olduğunu belirtmiştir (*ibid.*, §§ 68, 118, 119 ve 120). Bununla birlikte Mahkeme, bu konunun, ceza adaleti ve mahkûmiyet konularında Sözleşmecî devletlere tanınması gereken takdir marjı kapsamında olduğunu da belirtmiştir (*ibid.*, §§ 104, 105 ve 120).

81. Mahkeme, Sözleşmecî devletlere tanınması gereken takdir marjını dikkate alarak, incelemenin niteliğinin yargısal mı yoksa idari bir inceleme mi olacağını belirlemenin, kendi görevi olmadığını vurgulamıştır (*Vinter ve Diğerleri*, 2013, § 120). Bundan dolayı, infaz incelemesinin yürütme tarafından mı veya yoksa yargı tarafından mı yapılacağına karar vermek her devletin kendi görevidir (*Hutchinson v. Birleşik Krallık* [BD], 2017, § 44).

82. Bir mahpusun, hapsedilmesinin yerel makamlar tarafından artık gerekli görülmediği durumlarda, naklinin pratikte mümkün olmaması nedeniyle hapsedilmesinin devam etmesi, gerçekçi bir tahliye olasılığının bulunmaması nedeniyle fiilî olarak indirim yapılamayacak bir müebbet hapis cezası anlamına gelmektedir (*Horion v. Belçika*, 2023, § 75).

83. Suçluların iadesi bağlamında, üçüncü bir ülkede verilen müebbet hapis cezasının Sözleşme'ye uygunluğu, Sözleşmecî devletlerde müebbet hapis cezasına çarptırılanlar için geçerli olan tüm standartlara göre değerlendirilmez. Buna göre, *Vinter ve Diğerleri v. Birleşik Krallık* [BD] davasında belirtilen ve yerel bağlamı ilgilendiren usulî güvenceler, sınır dışı edilme

davası için uygulanabilir değildir. Daha ziyade Mahkeme, iki aşamadan oluşan uyarlanmış bir yöntem uygulamaktadır: İlk aşama, başvuru, iade edilmesi ve mahkûm edilmesi hâlinde, koşullu salıverilme olmaksızın müebbet hapis cezasına çarptırılacağına dair gerçek bir risk bulunduğuna inanmak için esaslı gerekçeler olduğunu ortaya koyabilecek deliller sunup sunmadığını incelemektir. Eğer böyle bir durum söz konusuysa ikinci aşamada, mahkûmiyet tarihinden itibaren üçüncü ülke makamlarının mahkûmun rehabilitasyon sürecini veya davranışlarına ya da diğer ilgili kişisel koşullarına dayalı olarak serbest bırakılması için diğer herhangi bir gerekçeyi dikkate almasına olanak sağlayan bir inceleme mekanizmasının mevcut olup olmadığı tespit edilmelidir (*Sanchez-Sanchez v. Birleşik Krallık*, §§ 83-97).

84. Daha detaylı bilgi *Mahpusların Haklarına ilişkin İçtihat Rehberi* ve *Göç İçtihat Rehberi*'nde bulunabilir.

J. Geri gönderme ve sınır dışı etme

85. Mahkeme, Sözleşmeciler devletlerin, yerleşik uluslararası hukuk gereği ve Sözleşme de dâhil olmak üzere anlaşma yükümlülüklerine tabi olarak, yabancıların girişini, ikametini ve sınır dışı edilmesini kontrol etme hakkına sahip olduğunun altını çizmiştir (*Khasanov ve Rakhmanov v. Rusya* [BD], 2022, § 93). Siyasi sığınma hakkı ne Sözleşme'de ne de Protokollerinde yer almaktadır. Bununla birlikte, bir yabancıyı sınır dışı etme, geri gönderme veya başka yere göndermeye yönelik herhangi bir başka tedbir, 3. madde uyarınca bir soruna yol açabilir ve dolayısıyla söz konusu kişinin ülkeden çıkarılması hâlinde, kabul eden ülkede 3. maddeye aykırı muameleye maruz kalacağı yönünde gerçek bir riskle karşı karşıya kalacağına inanmak için esaslı gerekçelerin ortaya konulmuş olması hâlinde Sözleşmeciler devletin Sözleşme uyarınca sorumluluğu doğurabilir. Bu gibi durumlarda 3. madde, bireyi o ülkeye göndermeme yükümlülüğüne işaret etmektedir (*Ilias ve Ahmed v. Macaristan* [BD], 2019, §§ 125-126).

86. Daha detaylı bilgi *Göç hakkındaki İçtihat Rehberi*'nde bulunabilir.

K. Zorla tıbbî müdahale

a. Genel ilkeler

87. Tıbbın yerleşik ilkeleri açısından tedavi edici bir gereklilik olan bir tedbir, kural olarak insanlık dışı ve aşağılayıcı olarak nitelendirilemez. Ancak Mahkeme, tıbbî bir zorunluluğun var olduğunun inandırıcı bir şekilde ortaya konulduğu ve karar için usulî güvencelerin mevcut olduğu ve bunlara uyulduğu konusunda tatmin olmalıdır (*Jalloh v. Almanya* [BD], 2006, § 69).

b. Zorla besleme

88. Yemek yemeyi bilinçli olarak reddeden bir mahpusun hayatını kurtarmayı amaçlayan zorla besleme, kural olarak insanlık dışı ve aşağılayıcı olarak değerlendirilemez. Ancak Mahkeme, tıbbî zorunluluğun var olduğunun inandırıcı bir şekilde ortaya konulduğu ve zorla besleme kararı için usulî güvencelere uyulduğu konusunda tatmin olmalıdır (*Ciorap v. Moldova*, 2007, § 77). Dahası başvuruçunun açlık grevi sırasında zorla beslemeye maruz bırakılma biçimi, Sözleşme'nin 3. maddesi uyarınca Mahkeme içtihatlarında öngörülen asgari şiddet seviyesi eşliğini aşmamalıdır (*Nevmerzhiysky v. Ukrayna*, 2005, § 94).

89. Diğer hususların yanı sıra, yemek yemeyi reddeden bir psikiyatri hastasının zorla beslenmesine dair *Herczegfalvy v. Avusturya*, 1992, davasında Mahkeme, tedavinin tıbbî zorunlulukla gerekçelendirildiğini ve bu nedenle 3. maddeyi ihlal etmediğine karar vermiştir (§§ 79-84).

90. Buna karşın Mahkeme, cezaevi koşullarını protesto etmek için açlık grevi yapan bir mahpusun, geçerli tıbbî nedenlerden ziyade onu protestosunu durdurmaya zorlamak amacıyla ve gereksiz yere büyük fiziksel acı ve küçük düşürmeye maruz bırakacak şekilde zorla beslenmesinin işkence teşkil ettiğine karar vermiştir (*Ciorap v. Moldova*, 2007, § 89; ayrıca bkz. *Nevmerzhitsky v. Ukrayna*, 2005, § 98).

91. Mahkeme daha yakın bir tarihte, açlık grevinin başlamasından hemen sonra tıbbî gereklilik olmamasına rağmen başvurunun zorla beslenmesi ve bu uygulamaya ilişkin yasal düzenlemenin yokluğu ve eksik usulî güvenceler dikkate alındığında, devlet yetkililerinin başvurunun protesto amaçlı açlık grevini yönetmekte başarısız olduğunu değerlendirmiştir. (Bu uygulama neticesinde) bir soruşturmanın yapılmaması dolayısıyla Mahkeme, zorla besleme (uygulamasının) amacının, o cezaevindeki protestoları bastırmak olduğunu göz ardı edememiştir (*Yakovlyev v. Ukrayna*, 2022, §§ 46-51).

c. Zorla psikolojik tedavi

92. *Gorobet v. Moldova*, 2011, davasında Mahkeme, başvurunun kırk bir gün hastanede tutulmasının ve zorla psikiyatrik tedaviye tabi tutulması için hiçbir tıbbî gereklilik bulunmadığını ve bu hukuka aykırı ve keyfî muamelenin, korku, ızdırap ve aşağılık hisleri uyandırması nedeniyle aşağılayıcı muamele eşiğine ulaştığını tespit etmiştir (§ 52).

93. Mahkeme, *Bataliny v. Rusya*, 2015, davasında benzer şekilde, (intihar girişiminde bulunan) başvurunun ilk başta rızası dışında hastaneye yatırılmasını haklı bulmuş olsa da, başvurunun yeni bir ilaç için yapılan bilimsel araştırmalara katılması ve hapsedilmesi de dâhil olmak üzere, rızası dışında hastaneye yatırılmasında ve tedavisinin devam etmesinde tıbbî bir zorunluluk ortaya konulmadığına karar vermiştir (§§ 88-91).

94. Bunun aksine, *Naoumenko v. Ukrayna*, 2004, §§ 113-116, davasında Mahkeme, bilhassa başvurunun ağır psikolojik rahatsızlıklardan muzdarip olduğunu, iki kez intihar girişiminde bulunduğunu ve semptomlarını hafifletmek için ilaç tedavisi görmekte olduğunu dikkate alarak, zorla da olsa, başvurucuya cezaevinde uygulanan muamelenin 3. maddeye aykırı olduğunu makul şüphenin ötesinde ortaya koyan bir delil bulamamıştır (ayrıca başvurunun, diğer hususların yanı sıra, aydınlatılmış onamı olmaksızın uygulandığı iddia edilen seksolojik tedavi hakkında şikâyetçi olduğu dava için bkz. *Dvořáček v. Çek Cumhuriyeti*, 2014, § 106).

d. Rıza dışı kısırlaştırma ve zorla kürtaj

95. Mahkeme, kısırlaştırmanın kişinin üreme sağlığı durumuna büyük bir müdahale teşkil ettiğine karar vermiştir. Kısırlaştırma, ilgili kişinin talebi üzerine, örneğin doğum kontrol yöntemi olarak veya tıbbî gerekliliğin ikna edici bir şekilde tespit edildiği durumlarda tedavi amaçlı olarak meşru biçimde gerçekleştirilebilir. Ancak Mahkeme, akıl sağlığı yerinde olan yetişkin bir hastanın rızası olmaksızın bu tür bir tıbbî tedavinin uygulanmasının, Sözleşme'nin dayandığı temel ilkelerden biri olan insan özgürlüğü ve onuruna saygı gerekliliğiyle bağdaşmadığı kanaatindedir (*V.C. v. Slovakya*, 2011, §§ 106-107).

96. Bir Roman olan başvurunun, sezaryenle doğum yapmasından hemen sonra aydınlatılmış onamı olmaksızın kısırlaştırıldığı *V.C. v. Slovakya*, 2011, davasında Mahkeme, sağlık personeli tarafından başvurunun kötü muamelede bulunma niyetiyle hareket edildiğine dair hiçbir belirti olmamasına rağmen, yine de hastanın irade serbestisi ve seçim hakkının tamamen hiçe sayıldığına hükmetmiştir. Bu nedenle bu tür bir muamele Sözleşme'nin 3. maddesinin ihlalidir (§§ 106-120; keza Mahkemenin, reşit olmayan başvurunun kısırlaştırılmasının hayat kurtarıcı bir tıbbî müdahale olmadığını ve bu müdahalenin başvurunun ve/veya temsilcisinin aydınlatılmış onamı alınmadan gerçekleştirildiğini tespit etmiştir. Bu tür bir uygulamanın, insan özgürlüğü ve onuruna saygı gösterilmesi gerekliliği ile

bağdaşmadığını tespit ettiği (§§ 74-81) dava için bkz. *N.B. v. Slovakya*, 2012; ancak bunun aksine Mahkemenin başvuruçunun sezaryen ameliyatı sırasında kısırlaştırılmasının, doktorların beklenmedik ve acil bir durumda başvuruçunun sağlığı ve güvenliğine dair gerçek endişelerinden kaynaklandığı ve başvuruçunun özel savunmasız durumu gibi herhangi bir ek unsurun bulunmadığı dikkate alındığında, başvuruçunun rızası olmadan kısırlaştırılmasının gerekli ağırlık eşliğine ulaşmadığını tespit ettiği (§§ 36-38) dava için bkz. *Y.P. v. Rusya*, 2022).

97. Bir psikiyatri hastanesinde kalan zihinsel engelli kadınlar olan başvuruçuların, bir doktor tarafından tecavüze uğradıkları ve rıza dışı kürtaj ve doğum kontrolüne maruz kaldıkları *G.M. ve Diğerleri v. Moldova Cumhuriyeti*, 2022, davasında Mahkeme; Birleşmiş Milletler ve Avrupa Konseyi tarafından kabul edilen yasal belge ve raporların, zorla kürtaj, kısırlaştırma ve doğum kontrolünün cinsiyete dayalı şiddet biçimleri olduğunu belirttiklerini ifade etmiştir (§ 88). Mahkeme özellikle, söz konusu yasal çerçevede şu hususların eksik olduğunu tespit etmiştir: Zihinsel engelli kişilerin tıbbî müdahaleler için geçerli, özgür ve önceden rızalarının alınması gerekliliğinin güvence altına alınması; genel olarak zihinsel engelli kişilere ve özel olarak kadınlara yönelik rıza dışı tıbbî müdahalelerin uygulanmasını caydıracak yeterli ceza mevzuatı; genel olarak zihinsel engelli kişilerin ve özel olarak kadınların bu şekilde istismar edilmesini önleyecek diğer mekanizmalar (§ 128).

98. Bir devlet hastanesinde tıbbî standartlar ihlal edilerek ve ebeveynleri tarafından zorlanmış korunmaya muhtaç genç bir yetişkine iradesi dışında kürtaj yapılması olayında Mahkeme, başvuruçunun üzerindeki ani ve uzun süreli fiziksel ve psikolojik etkileri dikkate alındığında söz konusu muamelenin; insan onuruna aykırı, insanlık dışı ve aşağılayıcı muamelenin fevkalade kötü bir görünümü olduğuna karar vermiştir (*S.F.K. v. Rusya*, 2022, § 81).

e. Bir kişinin vücudundan uyuşturucu ve diğer delillerin alınması

99. Mahkeme, ceza gerektiren bir suçun işlenmesi hâlinde, tıbbî bir gereklilik bulunmasa dahi, şüphelinin iradesine aykırı olarak, kendisinden delil elde etmek için tıbbî prosedüre başvurulmasının yasaklamadığının altını çizmiştir. Ancak yine de, bir suça ilişkin delil elde etmek saikiyle herhangi bir zoraki tıbbî müdahaleye başvurulması, somut bir davanın olguları üzerinden ikna edici bir şekilde gerekçelendirilmelidir. Bu durum, özellikle kişinin vücudundan işlediğinden şüphelenilen suça ait somut delillerin elde edilmesi amaçladığında geçerlidir. Bu yönde bir uygulamamanın bilhassa müdahaleci doğası, tüm koşulların etraflıca sıkı bir şekilde incelenmesini gerektirir. Bu bağlamda, söz konusu suçun ciddiyeti dikkate alınmalıdır. Yetkililer ayrıca, delilleri elde etmek için alternatif yöntemleri dikkate aldıklarını da göstermelidir. Ayrıca tıbbî müdahale, şüphelinin sağlığına kalıcı zarar verme riski taşımamalıdır (*Jalloh v. Almanya* [BD], 2006, §§ 70-71).

100. Ayrıca, tedavi amacıyla gerçekleştirilen müdahaleler gibi, bir kişinin bedeninden delil elde etmek amacıyla zoraki tıbbî bir müdahaleye maruz bırakılma şekli, Mahkemenin Sözleşme'nin 3. maddesi hakkındaki içtihatlarıyla belirlenen asgari şiddet düzeyini aşmamalıdır. Bu konuda dikkate alınması gereken ilgili faktörler şunlardır: Kişinin zoraki tıbbî müdahale sonucunda ciddi fiziksel acı veya ızdırap yaşayıp yaşamadığı; zoraki tıbbî müdahalenin tıp doktorları talimatıyla ve tarafından uygulanıp uygulanmadığı; kişinin sürekli tıbbî gözetim altında tutulup tutulmadığı ve zoraki tıbbî müdahalenin başvuruçunun sağlık durumunu kötüleştirip kötüleştirmede ve sağlığı üzerinde kalıcı sonuçlara yol açıp açmadığı (*Jalloh v. Almanya* [BD], 2006, §§ 72-74).

101. Örneğin Mahkeme, başvuruçunun trafikle ilgili bir kabahate iştirak edip etmediğini belirlemek için polis karakolunda, idrar örneği elde etmek amacıyla başvuruçuya zorla kateter takılması neticesinde başvuruçunun Sözleşme'nin 3. maddesine aykırı olarak insanlık dışı ve aşağılayıcı muameleye maruz kaldığı sonucuna varmıştır. Bu bağlamda Mahkeme, yetkililerin aynı delili başvuruçudan kan örneği alarak da elde etmiş olmalarına dikkat çekerek

müdahalenin uygulanma şeklinin başvurucunun hem fiziksel acı hem de psikolojik ızdırap çekmesine sebep olduğunu belirtmiştir (*R.S. v. Macaristan*, 2019, § 72; bir suça iştirakini ispat etmek amacıyla bir şüpheliden rızası dışında kan ve tükürük örnekleri alınmasının, 3. maddeye göre aranan asgari ağırlık düzeyine ulaşmadığı aksi yöndeki dava için bkz. *Schmidt v. Almanya* (k.k.), 2006).

III. Devlet dışı aktörler tarafından uygulanan işkence, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele veya cezadan korunma

Sözleşme'nin 3. maddesi

“Hiç kimse işkenceye veya insanlık dışı ya da aşağılayıcı muamele veya cezaya tabi tutulamaz.”

A. Devletin pozitif yükümlülüklerinin kapsamı

102. Bir Sözleşmeci devlete, özel kişilerin eylemleri (*Beganović v. Hırvatistan*, 2009, § 68) veya özel sıfatlarıyla hareket eden devlet görevlilerinin eylemlerinden (*Çevik v. Türkiye*, (no.2), 2010, § 33) dolayı doğrudan sorumluluk isnat edilemese de Mahkeme, Sözleşme'nin 1. maddesiyle getirilen yükümlülük vasıtasıyla devlet sorumluluğunun söz konusu olabileceğine kanaat getirmiştir.

103. Bu bağlamda Mahkeme, Sözleşmenin 1. maddesi gereğince Yüksek Sözleşmeci Tarafların kendi yetki alanlarındaki herkese Sözleşme'de tanımlanan hak ve özgürlükleri sağlama yükümlülüğünün, 3. maddeyle birlikte değerlendirildiğinde, devletlerin, yetki alanlarındaki bireylerin, özel kişiler tarafından uygulanan bu tür kötü muameleler de dâhil olmak üzere, işkenceye ya da insanlık dışı veya aşağılayıcı muameleye maruz kalmamalarını sağlamak amacıyla öngörülmuş tedbirler almayı gerektirdiği sonucuna varmıştır (*Z ve Diğerleri v. Birleşik Krallık* [BD], 2001, § 73 ve *O'Keeffe v. İrlanda* [BD], 2014, § 144).

104. Özellikle, çocuklar ve diğer savunmasız bireyler, etkili bir koruma hakkına sahiptirler (*X ve Diğerleri v. Bulgaristan* [BD], 2021, § 177 ve *R.B. v. Estonya*, 2021, § 78).

105. Bu bağlamda, Mahkemenin yerleşik tutumu da 3. maddenin, örneğin tutuklular veya zorunlu askerlik yapan kişiler gibi yetkililerin kontrolü altında bulunmaları sebebiyle kendilerini savunmasız bir konumda bulan kişilerin, fiziksel esenliklerini koruma sorumluluğunun devletlere yüklenmesi yönündedir (*Premiņny v. Rusya*, 2011, § 73).

106. Mahkeme, devletlerin kötü muameleden korumaya dair pozitif yükümlülüğünü, örneğin aşağıdaki gibi çeşitli farklı bağlamlarda incelemiştir:

- Çocuk istismarı bağlamında (bkz. örneğin *A. v. Birleşik Krallık*, 1998; *Z ve Diğerleri v. Birleşik Krallık* [BD], 2011; *Association Innocence en Danger ve Association Enfance et Partage v. Fransa*, 2020);
- Aile içi şiddet bağlamında (bkz. örneğin *T.M. ve C.M. v. Moldova Cumhuriyeti*, 2014; *Talpis v. İtalya*, 2017; *Volodina v. Rusya*, 2019, ve siber zorbalık için bkz. *Buturugă v. Romanya*, 2020, §§ 74, 78-79);
- Cinsel suçlar bağlamında bağlamında (bkz. örneğin *M.C. v. Bulgaristan*, 2003; ve küçüklükler hakkında bkz. *I.C. v. Romanya*, 2016; *M.G.C. v. Romanya*, 2016);
- Mahpuslar arası şiddet bağlamında (bkz. *Pantea v. Romanya*, 2003; *Rodić ve Diğerleri v. Bosna Hersek*, 2008; ve *D.F. v. Letonya*, 2013);

- Gösteriler bağlamında (bkz. örneğin *Identoba ve Diğerleri v. Gürcistan*, 2015, §§ 72-74, § 81; ve *Women's Initiatives Supporting Group ve Diğerleri v. Gürcistan*, 2021, §§ 70-78);
- Engelli bir kişiye yönelik fiziksel ve sözlü taciz bağlamında (bkz. *Dorđević v. Hırvatistan*, 2012);
- Bir çocuğa (bkz. *V.K. v. Rusya*, 2017) veya yaşlı bir kişiye (bkz. *Irina Smirnova v. Ukrayna*, 2016) yönelik fiziksel ve sözlü taciz bağlamında;
- Nefret temelli uygulanan şiddet bağlamında (bkz. örneğin *Škorjanec v. Hırvatistan*, 2017; *Burlyva ve Diğerleri v. Ukrayna*, 2018).
- Askeriyedeki (intibaktaki) eziyet ve zorbalık bağlamında (bkz. örneğin *Filippovy v. Rusya*, 2022).

B. Devletin pozitif yükümlülüklerinin niteliği

107. Sözleşme'nin 3. maddesi uyarınca devlet üzerindeki asli pozitif yükümlülükler, ilk olarak, (hakları) korumaya yönelik yasal ve düzenleyici mevzuat oluşturma yükümlülüğünü; ikinci olarak, belirli ve iyi tanımlanmış durumlarda, spesifik bireyleri o maddenin hükümlerine aykırı muamele riskine karşı koruma yönünde uygulamaya yönelik tedbirler alma yükümlülüğünü içermektedir (*X ve Diğerleri v. Bulgaristan* [BD], 2021, § 178).

1. Gerekli yasal ve düzenleyici mevzuat oluşturma sorumluluğu

108. Sözleşme'nin 3. maddesiyle getirilen pozitif yükümlülük, özellikle en ciddi durumlarda, ceza hukuku hükümlerinin kabulü ve bunların pratikte etkili biçimde uygulanması yoluyla bireyleri fiziksel ve psikolojik bütünlüklerinin ihlal edilmesine karşı yeterince koruyacak yasal ve düzenleyici mevzuat oluşturulmasını gerektirir (*X ve Diğerleri v. Bulgaristan* [BD], 2021, § 179).

109. Bu yükümlülük, çocukların sağlık ve esenliklerini koruma görevi olan bir kamu hizmeti bakımından, bilhassa bu çocukların özellikle savunmasız ve yetkililerin münhasır kontrolü altında oldukları durumlarda özel bir önem arz eder. Bu yükümlülük bazı durumlarda, özel tedbirlerin ve güvencelerin alınmasını gerektirebilir. Bu bağlamda, Mahkeme, çocuk cinsel istismarı vakalarıyla ilgili olarak, özellikle istismarcının çocuk üzerinde otorite sahibi olduğu durumlarda, ilgili ceza kanunlarının etkili uygulanması için işe yarar tespit ve raporlama mekanizmalarının varlığının esas olduğunu belirtmektedir (*X ve Diğerleri v. Bulgaristan* [BD], 2021, § 180).

110. Benzer şekilde, aile içi şiddet bağlamında Mahkeme, bu yükümlülüğün genellikle yerel makamların ceza hukuku koruması alanında pozitif tedbirler almasını gerektirdiğini belirtmiştir. Bu gibi tedbirler bilhassa, etkili, orantılı ve caydırıcı yaptırımlar sağlayarak aile içindeki şiddet eylemlerini suç hâline getirmeyi içerir (*Volodina v. Rusya*, 2019, § 78). Buna ek olarak, koruma tedbirleri söz konusu olduğunda, Mahkeme, ulusal mevzuat çerçevesinde mevcut olan yasal ve operasyonel tedbirlerin sahip olduğu imkânların, yetkililere, somut davanın koşullarında değerlendirilen risk seviyesine uygun ve orantılı bir dizi yeterli tedbir arasından seçim yapma fırsatı vermesi gerektiğini şart koşmaktadır (*Tunikova ve Diğerleri v. Rusya*, 2021, § 95).

2. Önleyici operasyonel tedbirler alma sorumluluğu

111. Sözleşme'nin 2. maddesindeki gibi, 3. madde de belirli durumlarda, bir devletin kötü muamele mağdurlarını veya potansiyel mağdurları korumak için operasyonel tedbirler almasını gerektirebilir (*X ve Diğerleri v. Bulgaristan* [BD], 2021, § 181).

112. Bu pozitif koruma yükümlülüğü, bilhassa insan davranışının öngörülemez doğası ile öncelikler ve kaynaklar açısından yapılmak zorunda olan operasyonel tercihler dikkate

alınarak yetkililere aşırı bir yük getirmeyecek şekilde yorumlanmalıdır. Bu nedenle, her kötü muamele riski, yetkililer için bu riskin gerçekleşmesini önleyecek tedbirleri alma yönünde Sözleşmesel gerekliliği doğurmayabilir. Bununla birlikte gerekli tedbirler, en azından çocuklar ve diğer savunmasız kişilerin etkili bir şekilde korunmasını sağlamalı ve yetkililerin bilgisi dâhilinde olan veya olması gereken kötü muameleyi önlemek için makul adımları içermelidir (*O'Keeffe v. İrlanda* [BD], 2014, § 144).

113. Bu nedenle, bir pozitif yükümlülüğün doğması için yetkililerin, üçüncü kişinin suç teşkil eden eylemlerinden dolayı, kimliği belirli olan bir kişiye yönelik gerçek ve yakın bir kötü muamele tehlikesinin varlığını bildikleri veya bilmeleri gerektiği ve yetkileri dâhilinde makul bir biçimde değerlendirildiğinde bu tehlikeyi önlemesi beklenebilecek tedbirleri almadıkları tespit edilmelidir (*X ve Diğerleri v. Bulgaristan* [BD], 2021, § 183).

114. Bu bağlamda Mahkeme, tehlikenin niteliği ve boyutunun değerlendirilmesinin, önleyici operasyonel tedbirlerin alınmasına dair sorumluluğun bütüncül bir parçası olduğuna işaret etmektedir. Bu nedenle, devletin bu yükümlülüğe uymasına dair bir inceleme, hem yerel makamlar tarafından yapılan tehlike değerlendirmesinin yeterliliğini hem de harekete geçme yükümlülüğünü tetikleyen ilgili bir tehlikenin tespit edildiği veya tespit edilmiş olması gereken durumlarda, alınan önleyici tedbirlerin yeterliliğinin değerlendirmesini içermelidir (*Kurt v. Avusturya* [BD], 2021, § 159, Sözleşme'nin 2. maddesi kapsamında olmasına rağmen).

115. Mahkeme ayrıca, devletin ihmali "olmasaydı" kötü muamelenin olmayacağını göstermenin gerekli olmadığını vurgulamıştır. Sonucu değiştirme veya zararı hafifletme ihtimali olan mevcut makul tedbirlerin alınmaması, devletin sorumluluğunun doğması için yeterlidir (*O'Keeffe v. İrlanda* [BD], 2014, § 149).

C. Bazı örnekli açıklamalar

116. Mahkeme, aşağıdaki hâllerde davalı devletin kişileri kötü muameleden koruma yükümlülüğünü yerine getirmediğini tespit etmiştir:

- cezaevi idaresinin, gözaltındaki bir kimsenin, diğer mahpuslar tarafından sistematik olarak kötü muameleye tabi tutulmasını engellememesi (*Premiņny v. Rusya*, 2011, § 90; ayrıca zihinsel engelli bir çocuğun, şiddet suçu işlemiş diğer kimselerle aynı hücreye yerleştirilmesi neticesinde dövüldüğü ve tecavüze uğradığı dava için bkz. *I.E. v. Moldova Cumhuriyeti*, 2020, § 46);
- ulusal mevzuatın kapsamının, aile içi şiddeti ayrı bir suç veya başka suçların ağırlaştırıcı sebebi olarak tanımlamada ve ceza soruşturması başlatmak için gereken asgari yaralanma ağırlık eşliğini belirlemede başarısız olması ve yetkililerin de başvuruları korumak için herhangi bir önleyici operasyonel tedbir almaması (*Volodina v. Rusya*, 2019, § 85 ve § 91; ayrıca Mahkemenin ulusal mevzuatın iddia edilen tecavüz olayının mağduruna yetersiz koruma sunduğunu tespit ettiği karar için bkz. *M.C. v. Bulgaristan*, 2003, § 166);
- yetkililerin savunmasız bir dinî azınlığın üyelerini, sistematik olarak hedef alınmaktan korumakta başarısız olması (*Milanović v. Sırbistan*, 2010, § 90; ayrıca polis, Yehova Şahitleri'nin bir toplantısına Ortodoks Kilisesi üyeleri tarafından yapılan ve devam etmekte olan saldırıya karşı, şiddeti sona erdirmek ve mağdurları korumak için derhâl harekete geçmek üzere yeterince erken bir aşamada ihbarda bulunmuş olmasına rağmen yeterli önlemi almadığı karar için bkz. *Yehova Şahitleri Gladni Cemaati Üyeleri ve Diğerleri v. Gürcistan*, 2007, §§ 100-105 ve § 124).
- Askerî yetkililerin – askeriyede (intibaktaki) eziyet ve zorbalık mağduru olan ve bu durumu ihbar eden – başvuruçuların oğlunu diğer acemi erlerin intikamından koruyamaması (*Filippovy v. Rusya*, 2022, § 103).

117. Buna karşın, bir yetimhanedeki cinsel istismar iddialarıyla ilgili olan *X ve Diğerleri v. Bulgaristan* [BD], 2021, § 183 davasında Mahkeme, bilhassa, küçük çocukların yatılı tesislerde cinsel istismara uğramasına ilişkin sistematik bir sorun tespit edilmediğinden mevzuatın uygulanma şeklinin 3. maddenin ihlaline yol açmadığını değerlendirmiştir. Mahkeme ayrıca, davanın somut olguları göz önünde bulundurulduğunda Bulgar makamlarının, başvuruların kötü muameleye maruz kaldıkları hususunda gerçek ve yakın – yukarıda bahsi geçen böyle koruma yükümlülüğünü doğuracak – bir riskin varlığını bildiklerini veya bilmeleri gerektiğini tespit etmek için yeterli bilgi bulunmadığına karar vermiştir.

IV. İşkence, insanlık dışı ya da aşağılayıcı muamele veya ceza iddialarını soruşturma yükümlülüğü

Sözleşme'nin 3. maddesi

“Hiç kimse işkenceye veya insanlık dışı ya da aşağılayıcı muamele veya cezaya tabi tutulamaz.”

A. Usulî yükümlülüklerin kapsamı

118. Bir bireyin, devlet görevlileri tarafından 3. maddeyi ihlal eden bir muameleye maruz kaldığına dair savunulabilir bir iddiada bulunması hâlinde, bu hüküm, Sözleşme'nin 1. maddesindeki “yetki alanlarındaki herkese Sözleşme’de tanımlanan haklar ve özgürlükleri güvence altına alma” şeklindeki devletin genel yükümlülüğü ile birlikte okunduğunda, dolaylı olarak etkili bir resmî soruşturma yapılmasını gerektirmektedir (*Assenov ve Diğerleri v. Bulgaristan*, 1998, § 102 ve *El-Masri v. Eski Yugoslav Makedonya Cumhuriyeti* [BD], 2012, § 182). Aksi takdirde işkence, insanlık dışı ve aşağılayıcı muamele(de bulunma) ve ceza (vermeye ilişkin) genel kanunî yasak, temel önemine rağmen, uygulamada etkisiz kalacak ve bazı durumlarda devlet görevlilerinin kontrolleri altındaki kişilerin haklarını fiilî bir cezasızlıkla istismar etmeleri mümkün olacaktır (*Labita v. İtalya* [BD], 2000, § 131).

119. Yukarıdaki açıklamalarla bağlantılı olarak Mahkeme; polisin veya benzeri diğer devlet görevlilerinin gözetimi altında gerçekleşen ciddi kötü muamele iddialarının soruşturulması hususunda yetkililerin 3. maddedeki standartlarla uyumlu olacak şekilde gereğince harekete geçmesinin, bu yetkililerin hukukun üstünlüğüne bağlılıkları konusunda kamuoyunun güvenini korumak ve usulsüz veya yasa dışı eylemlere tolerans gösterildiğine dair herhangi bir izlenimi önlemek için elzem olduğunun altını çizmiştir (*Lyapin v. Rusya*, 2014, § 139).

120. Bu usulî yükümlülük, “savunulabilir” olmaları hâlinde, kamu görevlisi olmayan bireylerce gerçekleştirilen kötü muameleye ilişkin iddiaların soruşturulmasına dair bir gerekliliği de kapsar (*M. ve Diğerleri v. İtalya ve Bulgaristan*, 2012, § 100 ve *X ve Diğerleri v. Bulgaristan* [BD], 2021, § 184; Reşit olmayan bir kimseye yönelik şiddet iddiasına ilişkin olarak, savunulabilir bir iddianın bulunmaması nedeniyle usulî yükümlülüklerin doğmadığı karar için ayrıca bkz. *Ghişoiu v. Romanya*, (k.k.), 2023, §§ 62-64).

B. Soruşturmanın amacı

121. Soruşturmanın temel amacı, devlet görevlilerinin veya organlarının dâhil olduğu davalarda işkence ile insanlık dışı ya da aşağılayıcı muamele veya cezayı yasaklayan ulusal mevzuatın etkili bir şekilde uygulanmasını sağlamak ve bu kimselerin sorumlulukları altında meydana gelen kötü muameleye ilişkin hesap verebilirliklerini sağlamaktır (*Bouyid v. Belçika* [BD], 2015, § 117).

C. İncelemenin niteliği ve kapsamı

122. Soruşturmanın etkililiğine ilişkin asgari eşiği karşılayan incelemenin niteliği ve kapsamı, somut olayın şartlarına bağlıdır. Bu şartlar, ilgili tüm gerçekler temelinde ve soruşturma faaliyetinin uygulamadaki gerçekleri göz önünde bulundurularak değerlendirilmelidir (*X ve Diğerleri v. Bulgaristan* [BD], 2021, § 190).

123. Örneğin, çocukların cinsel istismar mağduru olabileceği olaylarda, 3. maddeden doğan pozitif yükümlülükler uygunluk, yerel hukuki süreç bağlamında, ikincil mağduriyetlere karşı korunmaları için çocukların yüksek menfaatlerinin öncelikli olarak dikkate alınmasını ve çocuğun özel savunmasız durumu ve ilgili ihtiyaçlarının yeterli şekilde ele alınması hakkının etkili bir şekilde uygulanmasını gerektirir (*B v. Rusya*, 2023, § 54). Bilhassa bu tür davalarda 3. maddedeki usulî yükümlülük, uygulanabilir diğer uluslararası belgelerden ve özellikle de Çocukların Cinsel Sömürü ve Cinsel İstismara Karşı Korunmasını İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi'nden ("Lanzarote Sözleşmesi") doğan yükümlülükler ışığında yorumlanmalıdır (*X ve Diğerleri v. Bulgaristan* [BD], 2021, § 192).

124. Benzer biçimde, ensest (tecavüz) mağdurunun, ona tecavüz eden kişiden ölüm tehditleri aldığı bir olayda Mahkeme, yetkililer (hâlihazırda) mağdurun cinsiyeti, etnik kökeni ve geçmiş travmaları nedeniyle özel savunmasızlığının farkında oldukları için, mağduru bu tehdidin gerçekleşmesinin yanı sıra gözdağı, intikam ve tekrar mağduriyetten korumak için onun tarafından yapılan ihbarlara derhâl ve etkili bir biçimde tepki vermiş olmaları gerektiğinin altını çizmiştir (*J.I. v. Hırvatistan*, 2023, § 97).

D. Soruşturmanın standartları

1. Ön açıklamalar

125. *S.M. v. Hırvatistan*, [BD], 2020, §§ 311-320'de Mahkeme; Sözleşme'nin 2., 3. ve 4. maddelerinin birleştirici ilkeleri uyarınca usulî yükümlülüğe ilişkin içtihadını özetlemiştir. Mahkeme özellikle, devletin pozitif yükümlülüklerinin genel kapsamının, Sözleşme'ye aykırı muamelenin devlet görevlilerinin müdahalesi yoluyla gerçekleştirildiği davalar ile şiddetin devlet görevlisi olmayan bireyler tarafından gerçekleştirildiği davalar arasında farklılık gösterebileceğini, ancak usule ilişkin gerekliliklerin benzer olduğunu kaydetmiştir (*Sabalić v. Hırvatistan*, 2021, § 96).

126. Özellikle, yetkili makamların, resmî bir şikâyette bulunulduğu anda harekete geçme yükümlülükleri bulunmaktadır. Bununla birlikte, açık bir şikâyetin yokluğunda dahi, işkence veya kötü muamelenin gerçekleşmiş olabileceğine dair yeterince açık başka emareler varsa soruşturma başlatılmalıdır. Yetkililer, konudan haberdar olur olmaz re'sen harekete geçmelidirler (*Yehova Şahitleri Gldani Cemaati Üyeleri ve Diğerleri v. Gürcistan*, 2007, § 97).

127. 3. maddedeki usulî yükümlülük, silahlı çatışmalar da dâhil olmak üzere zorlu güvenlik koşullarında uygulanmaya devam eder. Soruşturma yükümlülüğüne yol açan olaylar genel bir şiddet ortamında meydana gelse ve soruşturmacılar daha az etkili soruşturma tedbirleri kullanmaya zorlayan veya soruşturmayı geciktiren engeller ve kısıtlamalarla karşı karşıya kalsalar dahi, 3. maddenin etkili ve bağımsız bir soruşturma yürütülmesini sağlamak için tüm uygun adımların atılmasını gerektirdiği gerçeği değişmez (*Mocanu ve Diğerleri v. Romanya* [BD], 2014, § 319).

128. Son olarak, 3. maddenin usule ilişkin gerekliliklerine uygunluğun değerlendirilmesine ilişkin etkenler, 2. madde kapsamındaki benzer olup, birkaç temel etken bağlamında değerlendirilmektedir: Soruşturma tedbirlerinin yeterliliği, soruşturmanın hızı, mağdurun soruşturmaya katılımı ve soruşturmacının bağımsızlığı. Bu unsurlar birbiriyle ilişkilidir ve tek başlarına bir anlam ifade etmezler. Bir bütün olarak ele alındıklarında soruşturmanın etkililik

derecesinin değerlendirilmesine olanak sağlayan kriterlerdir (*R.R. ve R.D. v. Slovakya*, 2020, § 178, ayrıca 2. maddeye ilişkin olarak bkz. *Mustafa Tunç ve Fecire Tunç v. Türkiye* [BD], 2015, § 225).

2. Bağımsızlık

129. Bir soruşturmanın etkili olabilmesi için, soruşturmayı yürüten kurum ve kişilerin, soruşturmanın yönelik olduğu kişilerden bağımsız olması gerekir. Bu sadece herhangi bir hiyerarşik veya kurumsal bağlantının olmayışı değil, aynı zamanda uygulamada bağımsızlık anlamına da gelir (*Bouyid v. Belçika* [BD], 2015, § 118).

130. Bu bağlamda bağımsızlığa dair soyut bir değerlendirmenin ötesinde, (somut olay bazında) uygulanabilir şartlar, soruşturmanın bütünsel bağımsızlığının somut bir şekilde incelenmesini gerektirmektedir. Ayrıca, soruşturmada sorumlu kişi ve kuruluşların mutlak bağımsızlığa sahip olmaları şartı aranmamakta olup, sorumluluğu söz konusu olabilecek kişi ve yapılardan yeterince bağımsız olmaları kâfidir. Bağımsızlık derecesinin uygunluğu, bu doğrultuda her davaya özgü olan gerekli tüm koşullar dikkate alınarak değerlendirilmelidir (*M.B. ve Diğerleri v. Slovakya*, 2021, § 91).

131. Mahkeme, aşağıdaki durumlarda başvuruya konu soruşturmanın bağımsız olmadığını tespit etmiştir:

- Soruşturmayı yürütenlerin, (ikisinin general olduğu) sanıklar gibi, askerî hiyerarşide bir astlık-üstlük ilişkisi içinde subaylar olan askerî savcılar olmaları (*Mocanu ve Diğerleri v. Romanya* [BD], 2014, § 333);
- soruşturmayı yürüten savcının da başvuru hakkında resmî suç duyurusunda bulunarak başvuru tutuklanmasını talep etmesi (*Boicenco v. Moldova*, 2006, § 124);
- soruşturma makâmı, soruşturmanın büyük ve esaslı bir kısmını – iddia olunan kötü muamele eyleminin faillerinin kimliğinin tespitini – görevlilerinin bu suçu işlediği iddia edilen makama devretmiş ve daha sonra başka bir işlem yapmadan, bu makamın söz konusu polis memurlarının kimliklerinin tespit edilmesinin mümkün olmadığı yönündeki bulgusuna dayanmıştır (*Najafli v. Azerbaycan*, 2012, §§ 52-54; kendilerine karşı soruşturma yürütülen polis memurlarıyla aynı şehirdeki aynı birimde görev yapan polis memurları tarafından delillerin toplandığı ve tanıkların dinlendiği dava için ayrıca bkz. *Bursuc v. Romanya*, 2004, § 104);
- soruşturmada sorumlu kişinin işvereni olan İçişleri Bakanlığının sözcüsünün medyaya, tahkikatın başlamasından üç gün sonra ve tahkikatın sonuçlarını beklemeden, başvuru polisin tarafından kötü muameleyle uğramadığını ve iddialarının doğru olmadığını ifade etmesi (*Emin Huseynov v. Azerbaycan*, 2015, § 74);
- ikinci başvuru ile olaya dâhil olan memurlar ve görgü tanıklarıyla görüşme veya ikinci başvuru yaralarının adli muayenesinin yapılmasını emretme gibi bağımsız adımlar atılmaması nedeniyle soruşturmanın gerekli şeffaflıktan ve bağımsızlık izleniminden yoksun olması (*Đurđević v. Hırvatistan*, 2011, §§ 89-90);
- soruşturmacıların, başvuru veya diğer herhangi bir tanığı dinlemeden, yalnızca ve herhangi bir gerekçe de olmaksızın, suçlu olduğu iddia edilen polis memurları ile onların meslektaşları da dâhil olmak üzere, polis memurları tarafından sunulan olay anlatımına dayanarak ceza davasının koşullarını tespit etmeleri (*Virabyan v. Ermenistan*, 2012, §§ 165-167; ayrıca bkz. *Suleymanov v. Rusya*, 2013, § 144);
- savcılık makamının, soruşturma altındaki memurlarla aynı emir komuta zinciri altında olan polislerden destek istemesi (*Baranin ve Vukčević v. Karadağ*, 2021, § 144).

132. Bununla birlikte Mahkeme, aşağıdaki durumlarda soruşturmanın bağımsızlığına ilişkin bir sorun tespit etmemiştir:

- dava edilen idari makam veya onun çalışanlarının soruşturmaya dâhil edilmemesi ve onların bağımsız olmadıklarını gösteren hiçbir delil bulunmaması (*X ve Diğerleri v. Bulgaristan* [BD], 2021, § 207);
- soruşturmanın açıkça, yalnızca ceza muhakemesi kapsamındaki adli makamlar tarafından değil, aynı zamanda bağımsızlığın tüm güvencelerini sunan bağımsız bir idari makam tarafından da yürütülmesi (*P.M. ve F.F. v. Fransa*, 2021, § 71);
- soruşturmanın, hedef alınan kişilerden hem hiyerarşik hem de kurumsal olarak bağımsız olan Devlet Savcılığı Ofisi tarafından yürütülmesi, savcılığın tüm soruşturma tedbirlerini üstlenmesi ve gerekli hiyerarşik veya kurumsal bağımsızlıktan yoksun olabilecek kişilerin bulgularına dayanmaması (*V.D. v. Hırvatistan (no. 2)*, 2018, § 69).

3. Yeterlilik

133. Bir soruşturmanın “etkili” olabilmesi için elverişli olması gerekir. Bu, olayların ortaya çıkarılmasına ve kullanılan gücün şartlara göre haklı olup olmadığının tespiti ve sorumluların belirlenmesine ve – uygunsa – bunların cezalandırılmasına yol açabilecek kapasitede olması gerektiği anlamına gelir (*Labita v. İtalya* [BD], 2000, § 131 ve *Jeronovičs v. Letonya* [BD], 2016, § 103). Eğer durum böyle olmasaydı, işkence ile insanlık dışı ve aşağılayıcı muamele ve cezaya ilişkin genel yasal yasak, temel önemine rağmen uygulamada etkisiz kalır ve bazı davalarda devlet görevlilerinin, kontrolleri altındaki kişilerin haklarını fiilî bir cezasızlıkla kötüye kullanmaları mümkün olabilirdi (*Cestaro v. İtalya*, 2015, § 204).

134. Soruşturmalar kapsamlı olmalı; yani yetkililer, ne olduğunu öğrenmek için her zaman ciddi bir çaba sarf etmeli ve soruşturmalarını sonuçlandırmak veya kararlarına dayanak olarak kullanmak için aceleci veya temelsiz çıkarımları esas almamalıdır. Diğer hususların yanı sıra, görgü tanıklarının ifadeleri ve adli tıp delilleri dâhil olacak şekilde olayla ilgili delilleri muhafaza etmek için ellerinden gelen tüm uygun adımları atmalıdırlar. Soruşturmada, yaralanmaların nedenini veya sorumlu kişilerin kimliğini tespit etme olanağını zayıflatan herhangi bir eksiklik, bu standardı ihlal etme riskini doğuracaktır (*El-Masri v. Eski Yugoslav Makedonya Cumhuriyeti* [BD], 2012, § 183).

135. Mahkeme, aşağıdaki durumlarda başvuruya konu soruşturmanın elverişsiz olduğuna karar vermiştir:

- Soruşturma makamlarının, başvurucunun polis gözetimindeki kötü muamele iddialarını reddederken çoğunlukla şüphelilerin ve diğer polis memurlarının beyanlarına ve yine polis (teşkilatının) iç kayıtlarına dayanması (*M.F. v. Macaristan* 2017, § 55; adli makamların gerçek koşullarla ilgili fazla ayrıntı vermeden ve olayın unsurlarını ve koşullarını dikkatlice incelemeyen çıkarımda bulunması ve soruşturma makamlarının delilleri değerlendirirken seçici ve kimi zaman da tutarsız bir yaklaşım benimsemelerine ilişkin (§§ 66-71) karar için ayrıca bkz. *Archip v. Romanya*, 2011, §§ 66-71;
- ilgili makamların, kendilerine ihbar edilen inandırıcı kötü muamele iddialarına rağmen hareketsiz kalması ve resmî bir soruşturma yürütmemesi (*M.S. v. Hırvatistan (no. 2)*, 2015, §§ 81-84; ayrıca bkz. *Hovhannisyan v. Ermenistan*, 2018, §§ 58-59);
- başvurucu tarafından kimliği belirlenmesine rağmen kötü muamele eyleminin faillerinden birinin resmî kimlik tespitinin hiçbir zaman yapılmaması (*Barovov v. Rusya*, 2021, § 39); yedi cezaevi görevlisinin, aralarında başvurucunun da bulunduğu bir cezaevindeki mahpuslara sistematik olarak kötü muamelede

bulunmaktan suçlu bulunduğu bir davada, yetkililerin üst düzey cezaevi görevlilerinin olaya karışıp karışmadıklarını soruşturulmamasına ilişkin karar için ayrıca bkz. *Ochigava v. Gürcistan*, 2023, § 59);

- yerel makamların, başvurunun kötü muameleye maruz kaldığını iddia ettiği ev baskınında yer alan ve üzerinde tanımlayıcı numara veya harf bulunmayan maskeler takan özel birimdeki polis memurlarını tespit edememesi ve sorgulayamaması (*Hristovi v. Bulgaristan*, 2011, § 91);
- ilgili makamların, delillerin esas kısmını kabul edilemez kılan ve ceza muhakemesinin çıkmaza girmesine neden olan usulî hatalar yapması (*Maslova ve Nalbandov v. Rusya*, 2008, §§ 92-97).

136. Buna karşılık aşağıdaki davalarda, yerel makamlar tarafından atılan çeşitli adımları göz önünde bulunduran Mahkeme, soruşturmanın elverişliliğine dair bir sorun tespit etmemiştir:

- Başvurucunun zorunlu askerlik hizmeti sırasında maruz kaldığı iddia edilen kötü muamele ve zorbalığa ilişkin olan *Baklanov v. Ukrayna*, 2013;
- Mahkemenin daha önce 3. maddenin ihlal edildiğine karar verdiği kötü muamele iddialarına ilişkin olarak savcılık makamı tarafından açılan yeni soruşturmaya ilişkin *V.D. v. Hırvatistan (no. 2)*, 2018;
- başvuruların sorgulama sırasında ve gözaltındayken polis tarafından kötü muameleye maruz kaldıkları iddialarına ilişkin *P.M. ve F.F. v. Fransa*, 2021.

4. İvedilikle harekete geçme ve makul süre

137. 3. madde, soruşturmanın ivedilikle ve makul sürede yürütülmesini gerektirmektedir. Belirli bir durumda soruşturmanın ilerlemesini önleyen engeller veya zorluklar olsa da, yetkililerin kötü muamele iddialarını soruştururken derhâl harekete geçmeleri, (bu yetkililerin) hukukun üstünlüğüne bağlılıkları konusunda kamuoyunun güvenini korumak ve yasa dışı eylemlerin örtbas edildiğine veya bu eylemlere tolerans gösterildiğine dair herhangi bir izlenimi önlemek için genellikle gerekli olarak kabul edilebilir (*Bouyid v. Belçika* [BD], 2015, § 121).

138. Aşağıdaki hâllerde Mahkeme, yerel makamların, diğer eksikliklerin yanında, ivedilikle ve makul sürede soruşturma yapmadıklarını tespit etmiştir:

- Reşit olmayan bir kişiye yönelik aile içi şiddetle ilgili ceza muhakemesindeki üç adlı aşamada sekiz yıl dört ay geçmesi (*D.M.D. v. Romanya*, 2017, § 53; başvurunun cinsel istismara uğradığına dair şikâyette bulunduğu tarihten ilk derece mahkemesi kararının verildiği tarihe kadar yedi yıldan fazla bir süre geçmesine ilişkin karar için ayrıca bkz. *Y. v. Slovenya*, 2015, § 99);
- cezaevinde kötü muameleye ilişkin olarak, gardiyanlar aleyhindeki kovuşturmanın, suç duyurusunda bulunulmasından beş yıl sekiz ay sonrasına kadar başlatılmamış ve başvuru Mahkeme tarafından incelendiği sırada (iç hukuktaki) davanın hâlâ derdest olması (*Indelicato v. İtalya*, 2001, § 37);
- tanıkların kimliklerinin tespit edilmesi veya ifadelerinin alınmasında sebepsiz gecikmelerin olması (*Baranin ve Vukčević v. Karadağ*, 2021, § 142, 11 ve *Mătăsaru ve Saviţchi v. Moldova*, 2010, §§ 88 ve 93);
- zamanaşımı süresinin dolmasına yol açacak biçimde ceza muhakemesinin sürüncemede bırakılması (*Angelova ve Iliev v. Bulgaristan*, 2007, §§ 101-103; ayrıca bkz. *Barovov v. Rusya*, 2021, §§ 39 ve 42);
- ilgili zamanda oldukça önemli bir uzmanın dinlenilmesinde gecikmeler yaşanması, kötü muameleye ilişkin açık belirtilere ulaşılamaması ve tek bir karar dahi alınmamış olan uzun süre zarfının olması (*I.E. v. Moldova Cumhuriyeti*, 2020, § 52);

- reşit olmayan ve ırkçı saiklerle kötü muameleye maruz kaldıkları iddia edilen başvuru sahiplerinin sözlü beyanlarının alınmasında gecikmeler yaşanmıştır (*M.B. ve Diğerleri v. Slovakya*, 2021, §§ 82-83);
- başvuru sahibinin – tümü aile içi şiddet bağlamındaki – saldırı, taciz, tehdit ve kötü muamele iddialarına ilişkin çeşitli soruşturmalar ve ardından gelen ceza davaları, yetkililerin hareketsizliği nedeniyle ya zamanaşımına uğramış ya da olaylardan yıllar sonra hâlâ derdest olması (*M.S. v. İtalya*, 2022, §§ 141 ve 150).

139. Buna karşılık örneğin aşağıdaki soruşturmalarda Mahkeme, soruşturmaların yürütülmesindeki ivedilik ve makul süre gerekliliklerine aykırılık olmadığını tespit etmiştir:

- Soruşturmanın uzunluğu, çok sayıda duruşma ve en az dört uzman değerlendirmesi yapıldığı için yürütülen araştırmaların kapsamı ile açıklanabilmiştir (*Ghedir ve Diğerleri v. Fransa*, 2015, § 133);
- tazminat davası çok uzun sürmüştü (15 yıl) de başvuru sahibinin ağır bedensel zarara uğramasına ilişkin maddi unsurlar tespit edilerek ilgili kişiler sorumlu tutulmuş ve başvurucuya tazminat ödenmesine karar verilmiştir (*Isayeva v. Ukrayna*, 2018, §§ 63-66);
- Çok sayıda tanığın sorgulanması, bilirkişi raporu alınması ve olayla ilgili diğer delillerin toplanmasını gerektiren davanın, görece karmaşık olmasına rağmen, soruşturma toplamda yaklaşık altı ay sürmüştür (*V.D. v. Hırvatistan (no. 2)*, 2018, § 80).

5. Kamuoyu denetimi ve mağdurun (yargılamaya) katılması

140. Soruşturma, teoride olduğu kadar uygulamada da hesap verebilirliği güvence altına almak için yeterli düzeyde kamuoyu denetim unsuru sağlamalıdır (*Al Nashiri v. Romanya*, 2018, § 641 ve orada atıf yapılan davalar).

141. Keza, mağdur soruşturmaya etkin bir şekilde katılabilmelidir (*Bouyid v. Belçika* [BD], 2015, § 122 ve *X ve Diğerleri v. Bulgaristan* [BD], 2021, § 189). Ancak polis raporlarının ve soruşturma materyallerinin açıklanması veya yayınlanması, özel şahıslar veya diğer soruşturmalar için olası olumsuz etkileri olan hassas içeriklere sahip olabilir. Bu nedenle, bir mağdurun veya yakın akrabasının soruşturma ilerledikçe soruşturmaya erişiminin sağlanması kendiliğinden bir gereklilik olarak kabul edilemez. Gerekli erişim mevcut usullerin diğer aşamalarında sağlanabilir ve soruşturma makamlarının soruşturma sırasında belirli bir soruşturma tedbirine ilişkin her talebi yerine getirme görevi de bulunmamaktadır (*Stevan Petrović v. Sırbistan*, 2021, § 109).

142. Aşağıdaki hâllerde Mahkeme, soruşturmanın mağdur için yeterince erişilebilir olmadığını veya yeterli kamuoyu denetimine izin vermediğini tespit etmiştir:

- Soruşturmacının, mağdurları bizzat dinlememesi veya bu kişilere tebliğ bile edilmeyen kararlarda olayların bu kişiler tarafından anlatıldığı şekillerine yer vermemesi (*Dedovskiy ve Diğerleri v. Rusya*, 2008, § 92);
- yerel mevzuatta, yargılama öncesi aşamalarda dava dosyasına erişim sağlayan ve özellikle erişimin reddedilmesi ve sağlanmasına ilişkin gerekçeleri, bir müştekiye erişimin ne ölçüde verilebileceğini, ilgili taleplerin değerlendirilmesi ve erişimin sağlanmasına ilişkin zaman sınırlamalarını tespit eden özel bir usul bulunmaması (*Oleksiy Mykhaylovych Zakharkin v. Ukrayna*, 2010, § 73);
- yetkililerin, yerel mevzuatın açık hükmüne aykırı olarak kararlarıyla ilgili bilgileri başvuru sahiplerinden sürekli olarak gizlemesi veya bu tür bilgilerin verilmesini önemli ölçüde geciktirmesi (*Chernega ve Diğerleri v. Ukrayna*, 2019, § 166).

143. Buna karşılık Mahkeme, mağdura yeterli biçimde bilgi ve dosyaya erişim sağlandığında ve ona olayları ifade etme ve soruşturmada elde edilecek delilleri önerme imkânı tanındığında, kamuoyu denetimi veya mağdurun katılımına ilişkin bir sorun bulmamıştır (*V.D. v. Hırvatistan (no. 2)*, 2018, § 78).

E. (Cezai) Soruşturma, yaptırım ve tazmin ile ilgili sorunlar

144. Mahkeme, etkili bir soruşturma yürütme yükümlülüğünün amaca değil araçlara ilişkin bir yükümlülük olduğunun altını çizmiştir (*X ve Diğerleri v. Bulgaristan* [BD], 2021, § 186). Resmî araştırmanın ulusal mahkemelerde dava açılması ile sonuçlanması hâlinde, kovuşturma aşaması da dâhil olmak üzere yargılamanın bir bütün olarak Sözleşme'nin 3. maddesinin gerekliliklerini karşılaması gerekir. Bu durum, yargılama neticesinde uygulanacak yaptırımları da kapsamaktadır. Tüm soruşturma dosyalarının mahkûmiyetle veya belirli bir cezayla sonuçlanması gibi mutlak bir zorunluluk olmasa da ulusal mahkemeler hiçbir koşulda bedensel ve manevî bütünlüğe yönelik ağır saldırıların cezasız kalmasına veya ciddi suçların aşırı hafif cezalarla cezalandırılmasına mahal vermemelidir. Bundan dolayı Mahkemenin incelemesi gereken önemli nokta, mevcut yargı sisteminin caydırıcı etkisi ile (bu sistemin) kötü muamele yasağı ihlallerinin önlenmesinde oynaması gereken rolün öneminin zayıflatılmaması için ulusal mahkemelerin karar verirken davayı dikkatli bir incelemeye tabi tutup tutmadığı ve ne ölçüde (dikkatli bir incelemeye) tabi tutmuş olduklarıdır (*Sabalić v. Hırvatistan*, 2021, § 97).

145. Bundan dolayı Mahkeme, kötü muamele karşılığında öngörülen uygun yaptırımların seçiminde ulusal makamların ve mahkemelerin takdir yetkisini önemli ölçüde tanımakla birlikte, belirli bir denetim yetkisini kullanmalı ve fiilin ağırlığı ile verilen ceza arasında açık bir orantısızlık olduğu durumlarda müdahale etmelidir (*Myummyun v. Bulgaristan*, 2015, § 67).

146. Bu bağlamda, bir soruşturmanın uygulamada etkili olabilmesi için devletin 3. maddeye aykırı uygulamaları cezalandıran ceza hukuku düzenlemelerini yürürlüğe koyması bir ön koşuldur (*Cestaro v. İtalya*, 2015, § 209).

147. Devlet görevlilerinin kötü muameleyle ilişkin suçlarla itham edilmeleri hâlinde, soruşturma veya kovuşturma süresince görevlerinden uzaklaştırılmaları ve suçlu bulunmaları hâlinde bu görevlerinden çıkarılmaları önem arz etmektedir (*Gäfgen v. Almanya* [BD], 2010, § 125; *Barovov v. Rusya*, 2021, § 43).

148. Mahkeme ayrıca, devlet görevlileri tarafından gerçekleştirilen işkence veya kötü muameleyle ilişkin davalarda, ceza yargılamalarının zamanaşımı nedeniyle düşürülmemesi ve bu tür davalarda genel ve özel affa müsamaha gösterilmemesi gerektiğine karar vermiştir. Ayrıca, zamanaşımı süresinin uygulanma şekli Sözleşme'nin gereklilikleriyle uyumlu olmalıdır. Bu nedenle, hiçbir istisna kabul etmeyen katı zamanaşımı sürelerini kabul etmek isabetli değildir (*Mocanu Diğerleri v. Romanya* [BD], 2014, § 326). Bu ilke, özellikle temel insan haklarının ağır ihlalleri söz konusu olduğunda, devlet görevlisi olmayan bireyler tarafından gerçekleştirilen şiddet eylemlerini de kapsayacak şekilde genişletilmiştir (fizikî saldırı bağlamında *Pulfer v. Arnavutluk*, 2018, § 83; cinsel saldırı bağlamında *E.G. v. Moldova Cumhuriyeti*, 2021, § 43 ve aile içi şiddet bağlamında *M.S. v. İtalya*, 2022, § 144).

149. Bu meyanda, Mahkeme, zamanaşımı sürelerinin uygulanmasının, yetkililerin derhâl ve özen yükümlülüğüyle hareket etmemesinden kaynaklandığı ya da işkence eylemlerinin veya kötü muamelenin diğer görünüm biçimlerinin yerel makamlarca daha hafif suçlar olarak nitelendirilmesinin, zamanaşımı sürelerinin kısılmasına ve (neticede) soruşturmaların zamanaşımına uğramasına sebep olduğu ve failin ceza sorumluluğundan kurtulmasına imkân tanıdığı durumlarda 3. maddenin usule ilişkin kısmı bağlamında bir ihlal tespit etmiştir (*Özü itibarıyla bir işkence eylemi teşkil eden bir suça ilişkin muhakeme, mahkûmiyet ve cezalandırma*

[bağlamında zamanaşımı sürelerinin uygulanabilirliğine ilişkin danışma görüşü](https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=003-7317048-9987185) <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=003-7317048-9987185>[BD], §§ 61-62, 2023).

150. Son olarak, devlet görevlileri tarafından 3. maddeyi ihlal eden kasıtlı kötü muamele vakalarında Mahkeme, yeterli telafinin sağlanması için iki önlemin gerekli olduğunu müteaddit defa tespit etmiştir. İlk olarak devlet makamları, sorumluların tespit edilmesini ve cezalandırılmasını sağlayabilecek kapsamlı ve etkili bir soruşturma yürütmüş olmalıdır. İkinci olarak başvurucuya, uygun düştüğü ölçüde tazminat ödenmesi veya en azından kötü muamele sonucunda başvurucunun uğradığı zarar için tazminat talep etme ve alma imkânının sağlanması gerekmektedir (*Gäfgen v. Almanya* [BD], 2010, § 116; *Razzakov v. Rusya*, 2015, § 50).

F. Nefret suçlarının soruşturulması

151. Mahkeme, toplumda ırkçılığın kınanması gerekliliğini sürekli olarak vurgulamak ve azınlıkların, yetkili makamların onları ırkçı şiddetten koruma yetisine duyduğu güveni sürdürmek amacıyla, ırksal imalar içeren bir saldırıya dair soruşturmanın etkin (bir biçimde) ve tarafsızlıkla yürütülmesi gerekliliğini vurgulamıştır (*Antayev ve Diğerleri v. Rusya*, 2014, § 110).

152. Bu bağlamda devlet makamları, iddia edilen ırkçı tutumların sebep olduğu şiddet vakalarını soruştururken, (gerçekten) ırkçı saiklerin olup olmadığını tespit etmek ve bir kişinin etnik kökenine dayalı nefret duygularının veya önyargıların olaylarda rol oynayıp oynamadığını belirlemek için uygun tüm önlemleri alması gerekmektedir. ırkçılık temelli şiddet ve zulmü, ırkçı imalar içermeyen vakalarla eşit muamele etmek özellikle temel insan haklarına zarar veren eylemlerin kendine özgü doğasını görmezden gelmek anlamına gelecektir (*Abdu v. Bulgaristan*, 2014, § 44). Söz konusu yükümlülük, 3. maddeyle bağlantılı olarak ele alındığında Sözleşme'nin 14. maddesi kapsamında devletlere yüklenen sorumluluğun bir parçası olmakla birlikte, aynı zamanda Sözleşme'nin 3. maddesinden kaynaklanan usulî yükümlülüklerin de bir görünüm biçimidir (*M.F. v. Macaristan*, 2017, § 73). Bu yükümlülük ayrıca, 3. maddeyle bağdaşmayan belirli bir muamelenin devlet görevlisi olmayan bir birey tarafından gerçekleştirilmesi hâlinde de uygulanır. (*Abdu v. Bulgaristan*, 2014, § 44).

153. Keza bu tür bir soruşturma, yalnızca mağdurun gerçekte olan veya (dışarıdan) algılanan kişisel statüsüne veya özelliklerine dayalı şiddet eylemlerini değil, aynı zamanda mağdurun belirli bir statü veya korunan özelliğe sahip olan başka bir kişiyle gerçekte olan veya olduğu varsayılan yakınlığına veya ilişkisine dayalı şiddet eylemlerini de kapsar (*Škorjanec v. Hırvatistan*, 2017, § 56).

154. Uygulamada ırkçı saiki kanıtlamak genellikle zor olacaktır. Davalı devletin bir şiddet eyleminin muhtemel ırkçı unsurlarını soruşturma yükümlülüğü, mutlak olmayıp, en yoğun çabayı gösterme yükümlülüğüdür. Yetkililer, delilleri toplamak ve güvence altına almak, gerçeği ortaya çıkarmak için tüm elverişli araçları bulmak ve ırkçı saik içeren şiddetin göstergesi olabilecek şüpheli olguları göz ardı etmeden tamamen gerekçeli, tarafsız ve nesnel kararlar vermek amacıyla o koşullarda makul olanı yapmalıdır (*Antayev ve Diğerleri v. Rusya*, 2014, § 122).

155. Aynı değerlendirmeler, örneğin dini hoşgörüsüzlükten kaynaklanan şiddet veya cinsiyete dayalı ayrımcılık veya cinsel yönelimden kaynaklanan şiddet için de geçerlidir (*Sabalić v. Hırvatistan*, 2021, § 94; siyasî hoşgörüsüzlükten kaynaklanan şiddet için ayrıca bkz. *Verzilov ve Diğerleri v. Rusya*, 2023, § 78).

156. Daha detaylı bilgi *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 14. Maddesi ve Sözleşme'ye Ek 12 No.lu Protokol'ün 1. Maddesine (Ayrımcılık Yasağı) İlişkin Rehber*'de bulunabilir.

G. Sınır ötesi bağlamlarda usulî yükümlülükler

157. Ceza soruşturmasının etkililiği şartı, bazı durumlarda soruşturma makamlarının başka bir devletin makamlarıyla işbirliği yapma yükümlülüğünü içerebilir. Bu durum aynı zamanda yardım talep etme veya yardım sunma yükümlülüğünü de kapsar. Bu yükümlülüklerin niteliği ve kapsamı zorunlu olarak; söz gelimi esas delil unsurlarının ilgili Sözleşmecî devletin topraklarında bulunup bulunmadığı veya şüphelilerin oraya kaçıp kaçmadığı gibi her bir davanın koşullarına bağlı olacaktır. Bu ise ilgili devletlerin cezai konularda karşılıklı adli yardım ve işbirliğine ilişkin yürürlükteki uluslararası belgeler uyarınca kendilerine sunulan imkânları iyi niyetle kullanarak birbirleriyle işbirliği yapmak için tüm makul tedbirleri almaları gerektiği anlamına gelmektedir. Mahkeme, Sözleşme dışındaki uluslararası anlaşmalara veya yükümlülüklerle uyulup uyulmadığını denetleme yetkisine sahip olmasa da genellikle bu bağlamda davalı devletin bu anlaşmalar ve yükümlülükler kapsamında mevcut olan olanakları kullanıp kullanmadığını inceler (*X ve Diğerleri v. Bulgaristan* [BD], 2021, § 19).

H. Usulî yükümlülüklerin yeniden doğması

158. Daha önceki bir soruşturma veya yargılamanın sonuçlarına şüphe düşüren yeni bir delil veya bilginin ortaya çıkması gibi yeni bir gelişmeyi müteakiben, usulî bir yükümlülük yeniden doğabilir (bkz. *Egmez v. Kıbrıs* (k.k.), 2012, § 63). Usulî yükümlülüğün gerektirdiği müteakip soruşturmanın niteliği ve kapsamı, zorunlu olarak her bir vakanın koşullarına bağlı olacaktır ve muhtemelen kötü muamelenin gerçekleştirilmesinden hemen sonra beklenen soruşturmadan farklı olabilir (*Jeronovičs v.* [BD], 2016, § 107).

Atıf yapılan davaların listesi

Bu rehberde belirtilen içtihat, Mahkeme tarafından verilen hükümlere, kararlara, Avrupa İnsan Hakları Komisyonunun kararlarına ve raporlarına atıfta bulunmaktadır.

Aksi belirtilmediği sürece, tüm atıflar Mahkemenin Daireleri tarafınca verilen esasa ilişkin kararlardır. “(k.k)” kısaltması, atfın Mahkemenin bir kararı olduğu; “[BD]” kısaltması ise davanın Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinde kararları tekrar gözden geçiren makam (Büyük Daire) tarafından incelendiği anlamına gelmektedir.

Rehberin elektronik versiyonunda belirtilen davalara ait bağlantılar, Mahkemenin (Büyük Daire, Daire ve Komite hükümleri ve kararları, iletilen davalar, tavsiye niteliğindeki görüşler ve İçtihat Bilgi Notu'ndan alınan hukuki özetler), Komisyonun (kararlar ve raporlar) içtihatlarına ve Bakanlar Komitesi kararlarına erişim sağlayan HUDOC veri tabanına (**Error! Hyperlink reference not valid.** yönlendirilmiştir.

Mahkeme, hükümlerini ve kararlarını İngilizce ve/veya Fransızca olmak üzere, iki resmî dilde verir. HUDOC ayrıca, birçok önemli davanın otuzdan fazla resmî olmayan dile çevirilerini ve üçüncü şahıslar tarafından üretilen yaklaşık yüz çevrimiçi içtihat koleksiyonuna bağlantıları içerir.

—A—

- [A v. Rusya](#), no. 37735/09, 12 Kasım 2019
[A. v. Birleşik Krallık](#), 23 Eylül 1998, *Hüküm ve Karar Raporları* 1998-VI
[A. ve Diğerleri v. Birleşik Krallık](#) [BD], no. 3455/05, AİHM 2009
[A.L. \(X.W.\) v. Rusya](#), no. 44095/14, 29 Ekim 2015
[A.P. v. Slovakya](#), no. 10465/17, 28 Ocak 2020
[A.P., Garçon ve Nicot v. Fransa](#), no. 79885/12 ve 2 diğer no, 6 Nisan 2017
[Abdu v. Bulgaristan](#), no. 26827/08, 11 Mart 2014
[Abdyusheva ve Diğerleri v. Rusya](#), no. 58502/11 ve 2 diğer no, 26 Kasım 2019
[Abu Zubaydah v. Litvanya](#), no. 46454/11, 31 Mayıs 2018
[Zamanaşımı sürelerinin, esas olarak işkence teşkil eden bir suçun soruşturulmasına, \(bu suçtan\) mahkûmiyete ve \(bu suçun\) cezasına uygulanmasına ilişkin danışma görüşü](#) [BD], talep no. P16-2021-001, Ermeni Temyiz Mahkemesi, 26 Nisan 2022
[Aggerholm v. Danimarka](#), no. 45439/18, 15 Eylül 2020
[Akkad v. Türkiye](#), no.1557/19, 21 Haziran 2022
[Akkum v. Türkiye](#), no. 21894/93, AİHM 2005-II (özetler)
[Akpinar ve Altun v. Türkiye](#), no. 56760/00, 27 Şubat 2007
[Aksoy v. Türkiye](#), 18 Aralık 1996, *Hüküm ve Karar Raporları* 1996-VI
[Ali Güneş v. Türkiye](#), no. 9829/07, 10 Nisan 2012
[Al Nashiri v. Polonya](#), no. 28761/11, 24 Temmuz 2014
[Al Nashiri v. Romanya](#), no. 33234/12, 31 Mayıs 2018
[Al-Saadoon ve Mufdhi v. Birleşik Krallık](#), no. 61498/08, AİHM 2010
[Ananyev ve Diğerleri v. Rusya](#), no. 42525/07 ve 60800/08, 10 Ocak 2012
[Angelova ve Iliev v. Bulgaristan](#), no. 55523/00, 26 Temmuz 2007
[Antayev ve Diğerleri v. Rusya](#), no. 37966/07, 3 Temmuz 2014
[Anzhelo Georgiev ve Diğerleri v. Bulgaristan](#), no. 51284/09, 30 Eylül 2014
[Archip v. Romanya](#), no. 49608/08, 27 Eylül 2011
[Assenov ve Diğerleri v. Bulgaristan](#), 28 Ekim 1998, *Hüküm ve Karar Raporları* 1998-VIII

Association Innocence en Danger ve Association Enfance et Partage v. Fransa, no. 15343/15 ve 16806/15, 4 Haziran 2020
Aswat v. Birleşik Krallık, no. 17299/12, 16 Nisan 2013
Aydın v. Türkiye, 25 Eylül 1997, *Hüküm ve Karar Raporları*, 1997-VI

—B—

B v. Rusya, no 36328/20, 7 Şubat 2023
Babar Ahmad ve Diğerleri v. Birleşik Krallık, no. 24027/07 ve 4 diğer no, 10 Nisan 2012
Baklanov v. Ukrayna, no. 44425/08, 24 Ekim 2013
Baranin ve Vukčević v. Karadağ, no. 24655/18 ve 24656/18, 11 Mart 2021
Barovov v. Rusya, no. 9183/09, 15 Haziran 2021
Barta v. Macaristan, no. 26137/04, 10 Nisan 2007
Bataliny v. Rusya, no. 10060/07, 23 Temmuz 2015
Batı ve Diğerleri v. Türkiye, no. 33097/96 ve 57834/00, AİHM 2004-IV (özetler)
Beganović v. Hırvatistan, no. 46423/06, 25 Haziran 2009
Berliński v. Polonya, no. 27715/95 ve 30209/96, 20 Haziran 2002
Blokhin v. Rusya [BD], no. 47152/06, 23 Mart 2016
Boicenco v. Moldova, no. 41088/05, 11 Temmuz 2006
Bouyid v. Belçika [BD], no. 23380/09, AİHM 2015
Burlya ve Diğerleri v. Ukrayna, no. 3289/10, 6 Kasım 2018
Bursuc v. Romanya, no. 42066/98, 12 Ekim 2004
Buturugă v. Romanya, no. 56867/15, 11 Şubat 2020

—C—

Cangöz ve Diğerleri v. Türkiye, no. 7469/06, 26 Nisan 2016
Cestaro v. İtalya, no. 6884/11, 7 Nisan 2015
Çevik v. Türkiye (no. 2), no. 39326/02, 27 Ağustos 2010
Chember v. Rusya, no. 7188/03, AİHM 2008
Chernega ve Diğerleri v. Ukrayna, no. 74768/10 18 Haziran 2019
Ciorap v. Moldova, no. 12066/02, 19 Haziran 2007

—D—

D.F. v. Letonya, no. 11160/07, 29 Ekim 2013
D.M.D. v. Romanya, no. 23022/13, 3 Ekim 2017
D.P. ve J.C. v. Birleşik Krallık, no. 38719/97, 10 Ekim 2002
Dedovskiy ve Diğerleri v. Rusya, no. 7178/03, AİHM 2008 (özetler)
Dembele v. İsviçre, no. 74010/11, 24 Eylül 2013
Đorđević v. Hırvatistan, no. 41526/10, AİHM 2012
Đurđević v. Hırvatistan, no. 52442/09, AİHM 2011 (özetler)
Dvořáček v. Çek Cumhuriyeti, no. 12927/13, 6 Kasım 2014

—E—

E.G. v. Moldova Cumhuriyeti, no. 37882/13, 13 Nisan 2021
Egmez v. Kıbrıs (k.k.), no. 12214/071, 18 Eylül 2012

Elberte v. Letonya, no. 61243/08, AİHM 2015
El-Masri v. Eski Yugoslav Makedonya Cumhuriyeti [BD], no. 39630/09, AİHM 2012
Emin Huseynov v. Azerbaycan, no. 59135/09, 7 Mayıs 2015
Enzile Özdemir v. Türkiye, no. 54169/00, 8 Ocak 2008

—F—

Filippov v. Rusya, no. 19355/09, 22 Mart 2022

—G—

G.M. ve Diğerleri v. Moldova Cumhuriyeti, no. 44394/15, 22 Şubat 2023
Gäfgen v. Almanya [BD], no. 22978/05, AİHM 2010
Georgel ve Georgeta Stoicescu v. Romanya, no. 9718/03, 26 Temmuz 2011
Ghedir ve Diğerleri v. Fransa, no. 20579/12, 16 Temmuz 2015
Ghişoiu v. Romanya, (k.k.), no. 40228/20, 29 Kasım 2022
Gorobet v. Moldova, no. 30951/10, 11 Ekim 2011
Grzęda v. Polonya [BD], no. 43572/18, 15 Mart 2022
Gutsanovi v. Bulgaristan, no. 34529/10, AİHM 2013 (özetler)

—H—

Harkins ve Edwards v. Birleşik Krallık, no. 9146/07 ve 32650/07, 17 Ocak 2012
Hasan İlhan v. Türkiye, no. 22494/93, 9 Kasım 2004
Herczegfalvy v. Avusturya, 24 Eylül 1992, A Serisi no. 244
Hristovi v. Bulgaristan, no. 42697/05, 11 Ekim 2011
Hristozov ve Diğerleri v. Bulgaristan, no. 47039/11 ve 358/12, AİHM 2012 (özetler)
Horion v. Belçika, no. 37928/20, 9 Mayıs 2023
Hovhannisyan v. Ermenistan, no. 18419/13, 19 Temmuz 2018
Hutchinson v. Birleşik Krallık [BD], no. 57592/08, 17 Ocak 2017

—I—

I.C. v. Romanya, no. 36934/08, 24 Mayıs 2016
I.E. v. Moldova Cumhuriyeti, no. 45422/13, 26 Mayıs 2020
Idalov v. Rusya [BD], no. 5826/03, 22 Mayıs 2012
Identoba ve Diğerleri v. Gürcistan, no. 73235/12, 12 Mayıs 2015
Ilaşcu ve Diğerleri v. Moldova ve Rusya [BD], no. 48787/99, AİHM 2004-VII
İlhan v. Türkiye [BD], no. 22277/93, AİHM 2000-VII
Ilias ve Ahmed v. Macaristan [BD], no. 47287/15, 21 Kasım 2019
Ilievi ve Ganchevi v. Bulgaristan, no. 69154/11 ve 69163/11, 8 Haziran 2021
Imakayeva v. Rusya, no. 7615/02, AİHM 2006-XIII (özetler)
Indelicato v. İtalya, no. 31143/96, 18 Ekim 2001
Ioan Pop ve Diğerleri v. Romanya, no. 52924/09, 6 Aralık 2016
İrlanda v. Birleşik Krallık, 18 Ocak 1978, A Serisi no. 25
İrlanda v. Birleşik Krallık (revizyon), no. 5310/71, 20 Mart 2018
Irina Smirnova v. Ukrayna, no. 1870/05, 13 Ekim 2016
Isayeva v. Ukrayna, no. 35523/06, 4 Aralık 2018

Iwańczuk v. Polonya, no. 25196/94, 15 Kasım 2001

İzci v. Türkiye, no. 42606/05, 23 Temmuz 2013

—J—

J.I. v. Hırvatistan, no. 35898/16, 8 Eylül 2022

Jalloh v. Almanya [BD], no. 54810/00, AİHM 2006-IX

Janowiec ve Diğerleri v. Rusya [BD], no. 55508/07 ve 29520/09, AİHM 2013

Jeronovičs v. Letonya [BD], no. 44898/10, 5 Temmuz 2016

—K—

Kagirov v. Rusya, no. 36367/09, 23 Nisan 2015

Kalashnikov v. Rusya, no. 47095/99, AİHM 2002-VI

Karachentsev v. Rusya, no. 23229/11, 17 Nisan 2018

Khadzhaliyev ve Diğerleri v. Rusya, no. 3013/04, 6 Kasım 2008

Khan v. Fransa, no. 12267/16, 28 Şubat 2019

Khasanov ve Rakhmanov v. Rusya [BD], no. 28492/15 ve 49975/15, 29 Nisan 2022

Khlaifia ve Diğerleri v. İtalya [BD], no. 16483/12, AİHM 2016 (özetler)

Konstantin Markin v. Rusya, no. 30078/06, 22 Mart 2012

Kudła v. Polonya [BD], no. 30210/96, AİHM 2000-XI

Kurt v. Avusturya [BD], no. 62903/15, 15 Haziran 2021

—L—

Labita v. İtalya [BD], no. 26772/95, AİHM 2000-IV

López Ostra v. İspanya, 9 Aralık 1994, A Serisi no. 303-C

Lutsenko ve Verbytsky v. Ukrayna, no. 12482/14 ve 39800/14, 21 Ocak 2021

Lyalyakin v. Rusya, no. 31305/09, 12 Mart 2015

Lyapin v. Rusya, no. 46956/09, 24 Temmuz 2014

—M—

M. ve Diğerleri v. İtalya ve Bulgaristan, no. 40020/03, 17 Aralık 2021

M.B. ve Diğerleri v. Slovakya, no. 45322/17, 1 Nisan 2021

M.C. v. Bulgaristan, no. 39272/98, AİHM 2003-XII

M.F. v. Macaristan, no. 45855/12, 31 Ekim 2017

M.G.C. v. Romanya, no. 61495/11, 15 Mart 2016

M.P. ve Diğerleri v. Bulgaristan, no. 22457/08, 15 Kasım 2011

M.S. v. Hırvatistan (no. 2), no. 75450/12, 19 Şubat 2015

M.S. v. İtalya, no. 32715/19, 7 Temmuz 2022

M.S.S. v. Belçika ve Yunanistan [BD], no. 30696/09, AİHM 2011

Mafalani v. Hırvatistan, no. 32325/13, 9 Temmuz 2015

Makaratzis v. Yunanistan [BD], no. 50385/99, AİHM 2004-XI

Maslova ve Nalbandov v. Rusya, no. 839/02, 24 Ocak 2008

Mătăsaru ve Savițchi v. Moldova, no. 38281/08, 2 Kasım 2010

Yehova Şahitleri Gldani Cemaati Üyeleri ve Diğerleri v. Gürcistan, no. 71156/01, 3 Mayıs 2007

Milanović v. Sırbistan, no. 44614/07, 14 Aralık 2010

Mocanu ve Diğerleri v. Romanya [BD], no. 10865/09 ve 2 diğer no, AİHM 2014 (özetler)
Mozer v. Moldova ve Rusya [BD], no. 11138/10, 23 Şubat 2016
Mubilanzila Mayeka ve Kaniki Mitunga v. Belçika, no. 13178/03, AİHM 2006-XI
Murray v. the Netherlands [BD], no. 10511/10, 26 Nisan 2016
Muršić v. Hırvatistan [BD], no. 7334/13, AİHM 2016
Musayev ve Diğerleri v. Rusya, no. 57941/00 ve 2 diğer no, 26 Temmuz 2007
Mustafa Tunç ve Fecire Tunç v. Türkiye [BD], no. 24014/05, 14 Nisan 2015
Myumyun v. Bulgaristan, no. 67258/13, 3 Kasım 2015

—N—

N.B. v. Slovakya, no. 29518/10, 12 Haziran 2012
N.H. ve Diğerleri v. Fransa, no. 28820/13 ve 2 diğer no, 2 Temmuz 2020
Najafli v. Azerbaycan, no. 2594/07, 2 Ekim 2012
Naoumenko v. Ukrayna, no. 42023/98, 10 Şubat 2004
Necdet Bulut v. Türkiye, no. 77092/01, 20 Kasım 2007
Neshkov ve Diğerleri v. Bulgaristan, no. 36925/10 ve 5 diğer no, 27 Ocak 2015
Nesibe Haran v. Türkiye, no. 28299/95, 6 Ekim 2005
Nevmerzhitsky v. Ukrayna, no. 54825/00, AİHM 2005-II (özetler)
Nicolae Virgiliu Tănase v. Romanya [BD], no. 41720/13, 25 Haziran 2019

—O—

Ochigava v. Gürcistan, no. 14142/15, 16 Şubat 2023
Oganezova v. Ermenistan, no. 71367/12 ve 72961/12, 17 Mayıs 2022
O'Keeffe v. İrlanda [BD], no. 35810/09, AİHM 2014 (özetler)
Oleksiy Mykhaylovych Zakharkin v. Ukrayna, no. 1727/04, 24 Haziran 2010
Öneryıldız v. Türkiye [BD], no. 48939/99, AİHM 2004-XII
Orhan v. Türkiye, no. 25656/94, 18 Haziran 2002

—P—

P.M. ve F.F. v. Fransa, no. 60324/15 ve 60335/15, 18 Şubat 2021
Pantea v. Romanya, no. 33343/96, AİHM 2003-VI (özetler)
Petrosyan v. Azerbaycan, no. 32427/16, 4 Kasım 2021
Pranjić-M-Lukić v. Bosna-Hersek, no. 4938/16, 2 Haziran 2020
Premininy v. Rusya, no. 44973/04, 10 Şubat 2011
Price v. Birleşik Krallık, no. 33394/96, 10 Ekim 2001
Pulfer v. Arnavutluk, no. 31959/13, 20 Kasım 2018

—R—

R.B. v. Estonya, no. 22597/16, 22 Haziran 2021
R.R. v. Polonya, no. 27617/04, AİHM 2011 (özetler)
R.R. ve R.D. v. Slovakya, no. 20649/18, 1 Eylül 2020
R.S. v. Macaristan, no. 65290/14, 2 Temmuz 2019
Ramirez Sanchez v. Fransa [BD], no. 59450/00, AİHM 2006-IX
Razzakov v. Rusya, no. 57519/09, 5 Şubat 2015

Rodić ve Diğerleri v. Bosna-Hersek, no. 22893/05, 27 Mayıs 2008
Rooman v. Belçika [BD], no. 18052/11, 31 Ocak 2019
Roth v. Almanya, no. 6780/18 ve 30776/18, 22 Ekim 2020

—S—

S.F.K. v. Rusya, no. 5578/12, 11 Ekim 2022
S.M. v. Hırvatistan [BD], no. 60561/14, 25 Haziran 2020
S.P. ve Diğerleri v. Rusya, no. 36463/11 ve 10 diğerleri, 2 Mayıs 2023
Sabalić v. Hırvatistan, no. 50231/13, 14 Ocak 2021
Salakhov ve Islyamova v. Ukrayna, no. 28005/08, 14 Mart 2013
Salman v. Türkiye [BD], no. 21986/93, AİHM 2000-VII
Sanchez-Sanchez v. Birleşik Krallık, no. 22854/20, 3 Kasım 2022
Satybalova ve Diğerleri v. Rusya, no. 79947/12, 30 Haziran 2020
Savran v. Danimarka [BD], no. 57467/15, 7 Aralık 2021
Schmidt v. Almanya (k.k.), no. 32352/02, 5 Ocak 2006
Selçuk ve Asker v. Türkiye, 24 Nisan 1998, *Hüküm ve Karar Raporları* 1998-II
Selmouni v. Fransa [BD], no. 25803/94, AİHM 1999-V
Shamayev ve Diğerleri v. Gürcistan ve Rusya, no. 36378/02, AİHM 2005-III
Shlykov ve Diğerleri v. Rusya, no. 78638/11 ve 3 diğer no., 19 Ocak 2021
Shmorgunov ve Diğerleri v. Ukrayna, no. 15367/14 ve 13 diğer no., 21 Ocak 2021
Simeonovi v. Bulgaristan [BD], no. 21980/04, 12 Mayıs 2017
Škorjanec v. Hırvatistan, no. 25536/14, 28 Mart 2017
Slyusarev v. Rusya, no. 60333/00, 20 Nisan 2010
Smith ve Grady v. Birleşik Krallık, no. 33985/96 ve 33986/96, AİHM 1999-VI
Soare ve Diğerleri v. Romanya, no. 24329/02, 22 Şubat 2011
Soering v. Birleşik Krallık, 7 Temmuz 1989, A Serisi no. 161
Stevan Petrović v. Sırbistan, no. 6097/16 ve 28999/19, 20 Nisan 2021
Suleymanov v. Rusya, no. 32501/11, 22 Ocak 2013
Svinarenko ve Slyadnev v. Rusya [BD], no. 32541/08 ve 43441/08, AİHM 2014 (özetler)

—T—

T. v. Birleşik Krallık [BD], no. 24724/94, 16 Aralık 1999
T.M. ve C.M. v. Moldova Cumhuriyeti, no. 26608/11, 28 Ocak 2014
Tabesh v. Yunanistan, no. 8256/07, 26 Kasım 2009
Tali v. Estonya, no. 66393/10, 13 Şubat 2014
Talpis v. İtalya, no. 41237/14, 2 Mart 2017
Tarak ve Depe v. Türkiye, no. 70472/12, 9 Nisan 2019
Taştan v. Türkiye, no. 63748/00, 4 Mart 2008
Trévalec v. Belçika, no. 30812/07, 14 Haziran 2011
Tunikova ve Diğerleri v. Rusya, no. 55974/16 ve 3 diğer no., 14 Aralık 2021
Tyrer v. Birleşik Krallık, 25 Nisan 1978, A Serisi no. 26

—V—

V. v. Birleşik Krallık [BD], no. 24888/94, AİHM 1999-IX
V.C. v. Slovakya, no. 18968/07, AİHM 2011 (özetler)
V.D. v. Hırvatistan (no. 2), no. 19421/15, 15 Kasım 2018

V.K. v. Rusya, no. 68059/13, 7 Mart 2017
Valašinas v. Litvanya, no. 44558/98, AİHM 2001-VIII
Varnava ve Diğerleri v. Türkiye [BD], no. 16064/90 ve 8 diğer no., AİHM 2009
Verzilov ve Diğerleri v. Rusya, no. 25276/15, 29 Ağustos 2023
Vincent v. Fransa, no. 6253/03, 24 Ekim 2006
Vinter ve Diğerleri [BD], no. 66069/09 ve 2 diğerleri, AİHM 2013 (özetler)
Virabyan v. Ermenistan, no. 40094/05, 2 Ekim 2012
Virgiliu Tănase v. Romanya [BD], no. 41720/13, 25 Haziran 2019
Volodina v. Rusya, no. 41261/17, 9 Temmuz 2019

—W—

Wainwright v. Birleşik Krallık, no. 12350/04, AİHM 2006-X
Wieser v. Avusturya, no. 2293/03, 22 Şubat 2007
Willcox ve Hurford v. Birleşik Krallık (k.k.), no. 43759/10 ve 43771/12, AİHM 2013
Women's Initiatives Supporting Group ve Diğerleri v. Gürcistan, no. 73204/13 ve 74959/13,
16 Aralık 2021

—X—

X ve Diğerleri v. Bulgaristan [BD], no. 22457/16, 2 Şubat 2021

—Y—

Y. v. Slovenya, no. 41107/10, AİHM 2015 (özetler)
Y.P. v. Rusya, no. 43399/13, 20 Eylül 2022
Yakovlyev v. Ukrayna, no.42010/18, 8 Aralık 2022
Yankov v. Bulgaristan, no. 39084/97, AİHM 2003-XII (özetler)
Yaroslav Belousov v. Rusya, no. 2653/13 ve 60980/14, 4 Ekim 2016
Yotova v. Bulgaristan, no. 43606/04, 23 Ekim 2012

—Z—

Z ve Diğerleri v. Birleşik Krallık [BD], no. 29392/95, AİHM 2001-V
Z.A. ve Diğerleri v. Rusya [BD], no. 61411/15 ve 3 diğer no., 21 Kasım 2019
Zontul v. Yunanistan, no. 12294/07, 17 Ocak 2012